

De Areopago Atheniensium quaestiones variae

<https://hdl.handle.net/1874/233815>

Js 40192
1894

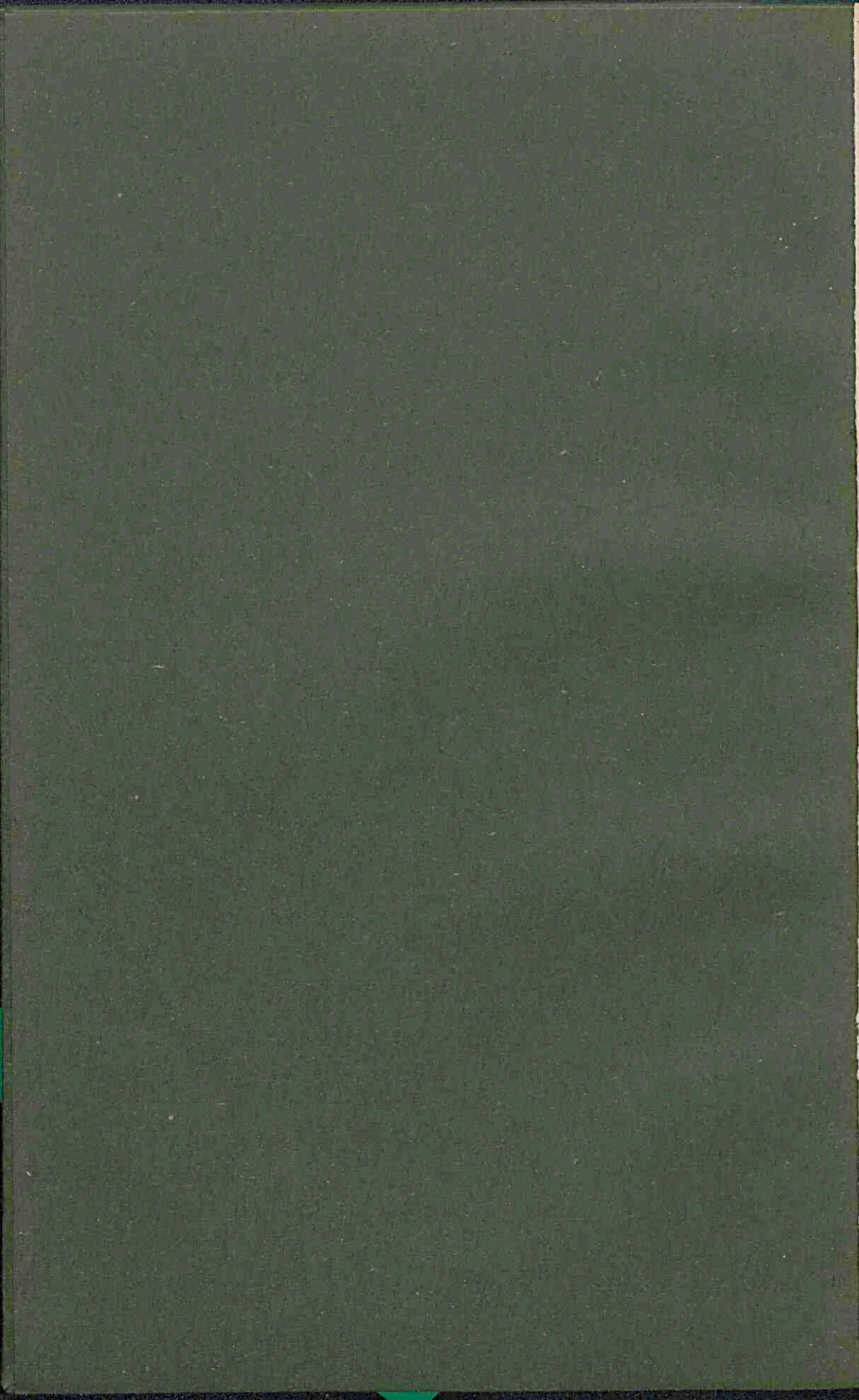
Litt. 6. Juli 10

DISSERTATIO
INAUGURALIS

J. J. TERWEN.

A. qu.
192

DE AREOPAGO ATHENIENSIIUM

QUAESTIONES VARIAE.

DE AREOPAGO ATHENIENSIIUM
QUAESTIONES VARIAE.

Specimen inaugurale litterarium

QUOD

EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI

M. S. POLS,

Rom. et hodierni iur. doct. in fac. iur. prof.

AMPLISSIMI SENATUS ACADEMICI CONSENSU

NOBILISSIMAE FACULTATIS

PHILOSOPHIAE ET LITTERARUM DECRETO

PRO GRADU DOCTORATUS

SUMMISQUE IN

LITTERARUM CLASSICARUM DISCIPLINIS HONORIBUS ET PRIVILEGIIS

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

RITE ET LEGITIME CONSEQUENDIS

FACULTATIS EXAMINI PROPONET

JACOBUS JOHANNES TERWEN
GOUDANUS.

Die VI Mensis Julii Anno MDCCCXCIV

Hora II dimidiata.

ULTRAIECTI

Apud P. DEN BOER

MDCCCXCIV.

Uxori carissimae.

Honores doctoratus accepturus in memoriam omnium eorum redeo, qui mihi aut institutione, aut consiliis, aut exemplo profuerunt, imprimis patris carissimi, cui quantum debeam non est quod dicam. Studia academica per longum tempus remissa tandem instaurare potui et instaurata ad finem perducere. Professores Ultrajectini qui olim praeceptores mihi fuerunt tantum non omnes morte abrepti sunt. Grato animo viros illos recordor. Unus ex iis in facultata litterarum adhuc munere fungeris tu VAN HERWERDEN, vir clarissime, promotor exoptatissime, cui toto pectore gratias ago et propter ea quae olim in scholis tuis didici et propter insignem, qua semper erga me fuisti, benevolentiam.

Vos, ceteri professores, cum ad almam matrem reverterer, quamquam me plane incognitum habebatis, tamen tanquam discipulus gratissimus essem, multa gratia et benevolentia prosecuti estis.

Gratias vobis ago. Testimonium amicitiae vestrae et humanitatis nunquam obliviscar.

I.

DE AREOPAGI ORIGINE. VARIAE VIRORUM DOCTORUM OPINIONES EXAMINANTUR.

De gravissima hac quaestione scribere incipienti in mentem mihi venerunt verba epici poetae, quae viri doctissimi Meierus et Schoemannus in fronte proemii ad egregium de iurisdictione apud Athenienses librum posuerunt:

ἤμεῖς δὲ κλέος οἷον ἀκροῖομεν οὐδέ τι Φίδμεν 1),
atque paene in eo fui, ut conatu desisterem. Sed cum mecum reputarem neminem mortalium disputare posse nisi de rebus incertis, in incepto meo perstare constitui. Sciebam enim, ut permultarum rerum humanarum, ita Areopagitici quoque collegii originem obscuram esse; sed nihilominus operae pretium esse mihi videbatur, quid ipse multas post deliberationes de re sentirem, paucis conicere. Praeterea etsi luce clarius est scien-

1) Der Attische Process. Vier Bücher von M. H. E. Meier und G. F. Schoemann, neu bearbeitet von J. H. Lipsius. Berol. 1883. Citavi Hom. B 486 editionis v. Leenwen et da Costa, Lugd. Bat. 1887.

tiam famae (κλέει) esse praeferendam, tamen dubium non est quin fama plus saltem aliquanto valeat quam nihil. Proponam quae mihi diligenter examinatis antiquorum locis, perpensis quae a viris doctis disputata sunt, veri similia videntur.

Secundum Plutarchum 1) plerique scriptorum veterum Areopagiticum collegium a Solone institutum esse affirmaverunt, eiusque rei pro testimonio attulerunt, quod leges Draconis nusquam memoratis Areopagitis omnem de causis capitalibus iurisdictionem ephetis tradidissent. Qua de re postea videbimus; nunc ipsius Plutarchi testimonium afferre iuvat, qui dicit, secundum legem Solonis eos cives, qui antequam Solon magistratum iniisset, capitis deminuti essent, restitutum iri in integrum exceptis iis qui, cum haec lex ferretur, in Areo pago vel ab ephetis vel in Prytaneo a regibus caedis vel iugulationis vel tyrannidis occupationis damnati exsularent. Qua re ostendi concludit, iam ante legum lationem Solonis Areopagi consilium exstitisse. »Quinam erant, hoc rogat Plutarchus, ante Solonem in Areo pago damnati, si Solon primus Areopagitico consilio iudicia

1) Vita Solonis c. 19: *Συστησάμενος δὲ τὴν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλὴν* κτλ. et infra: *Οἱ μὲν οὖν πλεῖστοι τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴν, ὥσπερ εἴρηται, Σόλωνα συστήσασθαι φασί. καὶ μαρτυρεῖν αὐτοῖς δοκεῖ μάλιστα τὸ μηδαμοῦ τὸν Ἀράκοντα λῆγειν μηδ' ὀνομάζειν Ἀρεοπαγίτας. ἀλλὰ τοῖς ἐφέταις ἀεὶ διαλέγεσθαι περὶ τῶν φονικῶν.*

tradidit? nisi forte litterae cuiusdam obscuritate aut omissione factum est, ut ceteris, cum Areopagiticum senatum institueret, in integrum restitutis ἄτιμοι manserint ii qui rerum, quarum diiudicatio Solonis aetate penes Areopagitas et ephetas et prytanes erat, arguti essent." Quae Plutarchi rationes adeo debiles sunt ut commemorare eas sufficiat, refutatione non indigeant.

Plus valent Aristotelis quaedam testimonia, scil. Politic. II 9, 2, 1274 a, 1 et Ἀθηναίων πολιτεία c. 3 et c. 8. Primo loco legimus: ἔοικε δὲ Σόλων ἐκεῖνα μὲν ὑπάρχοντα πρότερον οὐ καταλῦσαι, τὴν τε βουλὴν (i. e. Areopagiticum senatum) καὶ τὴν τῶν ἀρχῶν αἵρεσιν, τὸν δὲ δῆμον καταστήσαι.

Alter locus Ἀθ. πολ. c. 3 sq. affirmat Draconis aetate, immo ante Draconem Areopagum magistratibus pariter atque legibus praefuisse ornatumque fuisse iure recipiendi accusationes (εἰσαγγελίας) a civibus qui contra legem se laesos esse putarent 1). Ratio tamen est habenda sententiae nonnullorum virorum doctorum, qui, si, non totum librum 2), at certe hunc de Draconis institutis

1) C. 3 exeunte: ἡ δὲ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν βουλὴ τὴν μὲν τάξιν εἶχε τοῦ διατηρεῖν τοὺς νόμους. διώκει δὲ τὰ πλεῖστα κτλ. C. 4 exeunte: ἡ δὲ βουλὴ ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου φύλαξ ἦν τῶν νόμων καὶ διετή[ρει τὰς] ἀρχάς κτλ. ἐξήν δὲ τῷ ἀδικουμένῳ πρὸς τὴν τῶν Ἀρεοπαγιτ[ῶν] βουλὴν εἰσαγγέλλειν.

2) Defenderunt cum aliis et multis primus editor Kenyon; Th. Gompertz maximo cum ardore in libello suo „Die Schrift vom Staatswesen der Athener

agentem locum perhibent non ab ipso Aristotele scriptum esse, de qua re praeunte Headlamio Sandysius disseruit in »Aristotle's Constitution of Athens" (Londinae 1893) p. 13 sq. 1).

Tertio loco c. 8, ubi de Solone agitur, legimus:
Σόλων μὲν οὕτως ἐνομοθέτησεν περὶ τῶν ἐννέα ἀρχόντων. τὸ γὰρ ἀρχαῖον ἢ ἐν Ἀρχαίῳ Πάγῳ βουλῇ ἢ ἀνακαλεσάμενῃ καὶ κρίνασα καθ' αὐτὴν τὸν ἐπιτήδειον ἐφ' ἐκάστη τῶν ἀρχῶν ἐπ' ἐν[ι]α[ντ]ὸν [διατάξαι]σα ἀπέστειλλεν, et infra: βουλῇ δ' ἐποίησε τετρακοσίο[ν], ἑκατὸν ἐξ ἐκάστης

und ihr neuester Beurtheiler (h. e. Rühl)," Vindob. 1891; ipse Sandys, cuius lectionibus semper in hoc scripto, ubi opus esse mihi videbatur, usus sum; Bauer, „Litterarische und historische Forschungen zu Ar." *Ἀθ. πολ.*, Monachii 1891, qui adeo chronologiam novi fontis gratia mutavit. Etiam novissima editio compendii Hermanniani antiquitatum graecarum „Lehrbuch der griechischen Antiquitäten Ier Band 2e Abtheilung," Friburgii 1892 a V. Thumsero elaborata, passim Aristotelis libro tanquam uberrimo fonte usus est. Copiosissime de libro Aristotelis egit U. von Wilamowitz-Möllendorf, *Aristoteles und Athen*, Berol. 1893. — Impugnant Fr. Rühl in *Mus. Rhen.* XLVI 426; Fr. Cauer „Hat Aristoteles die Schrift vom Staate der Athener geschrieben" Stuttg. 1891; J. v. Leeuwen Jr. „Het onlangs gevonden werk over den Atheenschen Staat. Overgedrukt uit de Verslagen en Mededeelingen der Kon. Akad. v. Wet. Afd. Letterkunde, 3e Reeks, Deel VIII, Amstel. 1891; J. Schwarcz „Aristoteles und die *Ἀθηναίων πολιτεία*, Lips. 1891, qui librum nostrum Demetrio Phalereo tribuit. — Pulcherrima disputatio Sandysii invenitur in praefatione ad eius editionem pp. XIX—LIV. — Collationem Aristotelii operis cum aliis scriptoribus faciliorem reddidit H. Reinink in specimine academico „De quibusdam Aristoteles rei publicae Atheniensium locis cum locis aliorum scriptorum comparatis," Gron. 1893.

1) Headlam (*Class. Review* V 166 sq.) putat has leges et instituta Draconis, de quibus e scriptoribus veteribus nemo verbosius disserterit, descripta esse ita ut cum forma rei publicae aristocratica anni 411 congruerent.

φυλῆς, τὴν δὲ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν ἔταξεν ἐπὶ τὸ νομοφυλακεῖν, ὥσπερ ὑπῆρχεν καὶ πρότερον ἐπίσκοπος ο[ῦ]σα τῆς πολιτείας.

Haec sunt, quamvis pauca, at certe historica testimonia Areopagiticum collegium ante Solonem exstitisse. Addo plerosque quoque scriptores recentiores ad vetustiore[m] huic collegio aetatem vindicandam inclinatos esse 1). Quorum igitur opiniones explicandae et acriter examinandae sunt.

O. Muellero, Schoemanno, Hermannō, aliis Areopagiticus senatus antiquitus idem quod consilium regium fuisse videtur. Etenim plurima exempla nos docent apud populos incultos, apud quos unius nutu res regi solent, principis solium consilio virorum in civitate illustrium quasi fulcro imperii circumdari. In carminibus quoque homericis videmus Agamemnonem et Priamum tale consilium convocare, videmus γέροντας dicere sententias, regem consiliis adiuvere. Quidni Areopagus vel proprie Arei pagi senatus — sic viri illi doctissimi, qui eum iam ante Solonem exstitisse arbitrantur — antiquitus regum atticorum βουλή γερόντων fuisset? Quod eo libentius credunt, quia consilium quod a consilio regio originem trahere potuerit, praeter Areopagum vident nullum.

1) Vide Hermann—Thumser o. c. p. 365 sqq. cum copiosa eorum qui hac de re scripserunt, catalogo.

O. Muellerus (Eum. p. 152 sq.) iudicium de causis capitalibus pristinis temporibus penes ephetas fuisse credit, quos existimat non a Dracone institutos esse, sed iam antea in modum *γερονσίας* Spartanae et de re publica deliberasse et de *φονιστοῖς* iudicasse. Postquam demonstravit in vetustissima iurisdictione Graecos inter caedem voluntariam et involuntariam non distinxisse, perhibet Solonem demum Areopagitico senatui, ab ipso ex archontibus magistratu defunctis composito, causas graviores mandasse, leviores vero, quae imprimis scientiam iuris antiqui desiderarent quaeque ad delicta pertinerent quae expiari possent, — ut ex antiqua aristocratia aliquid in novam democraticam rei publicae formam transmitteretur — ephetis reliquisse. Quibus animadversis his verbis concludit: »In diesem Zusammenhange scheint es, könne man gar nicht zweifeln, dass die Trennung der Epheten vom Areopag einer Zeit gehöre, in welcher die alte Herrschaft der Adelsgeschlechter in Athen vernichtet, und ihr so viel entzogen wurde, als es sich mit der Scheu vor Aufhebung religiöser Herkommen nur vertrug: diese Zeit aber, wissen wir, war keine andre als die Solonische. Dazu treten untergeordnete Gründe, welche indess auch für sich schon auf dasselbe Resultat führen können: dass Pollux, wahrscheinlich aus Aristoteles, die Nachricht aufbewahrt hat, dass die Epheten ehemals in fünf Ge-

richtshöfen, nicht bloss in vier, richteten; und dass Drakon in seinen Thesmen immer nur von Epheten sprach, obgleich das Alterthum des Areopagitischen Blutbanns von soviel Sagen bezeugt, und auch von Aristoteles (Pol. II 9) anerkannt wird. — Auch diese Umstände führen darauf, dass seit alten Zeiten in Athen ein hoher Rath bestand, der wie der Rath der Alten in Sparta, die Blutgerichtsbarkeit hatte, und der Blutrache, so viel es die auf religiösem Fundamente ruhenden Ansichten der Zeit zuließen, in die Arme griff; dieser Rath, welcher auch über Sitte und Ordnung wachte, und gewiss ursprünglich eine grosse Regierungsgewalt ausübte, hatte, in Bezug auf die Mordklagen, den Namen der Epheten (*Ἐφῆται*), der wohl mit mehr Recht als vom Appelliren, vom Zulassen der Blutrache abgeleitet werden kann (*οἱ ἐφίῳσι τῷ ἀνδροφόνῳ τὸν ἀνδρηλάτην*), indem ja in diesem Zweige der Gerichtsbarkeit Alles davon abhängt, inwiefern der Todtschläger der Rache der Verwandten hingegeben oder entzogen werden soll. Dieser Name kam in den Drakontischen Gesetzen so viel vor, dass daraus auch die Meinung entstand, die wir bei dem Grammatiker Pollux finden: Drakon habe das Epheten-Collegium eingesetzt" 1).

1) Poll. VIII 125: *ἐφέται τὸν μὲν ἀριθμὸν εἰς καὶ πεντήκοντα. Ἀράκων δ' αὐτοὺς κατέστησεν ἀριστίνδην αἵρεθέντας ἐδίκουν δὲ τοὺς ἐφ' αἵματι διωκομένους ἐν τοῖς πέντε διαυστηρίοις Σόλων*

Praeter Muellerum Philippius quoque (Der Areopagus und die Epheten p. 205 sqq.) Areopagiticum collegium originem duxisse existimat a *βουλῇ γερόντων*, cui *βουλῇ* duplici munere, iudiciali et senatorio fungendum fuisse credit.

Schoemannus (De Areopago et Ephetis = Op. Acad. Vol. I p. 190—200), quamquam plurima ab O. Muellero admodum probabiliter disputata esse concedit, contendit tamen et quidem propter disertissima, quae putat, veterum scriptorum ac monumentorum testimonia antiquissimos ephetas ac Areopagitas fuisse eosdem. Videtur ei Muellerus Pollucis verba supra laudata satis leviter refutasse. Ipsius enim sententia est dubitari non posse, quin, ut cetera iudicia capitalia, ita haec quoque *φονικά* antiquitus penes regem fuerint, atque civitatis proceres, *γερόντων βουλῇ* apud Homerum, quemadmodum in rebus ceteris sic quoque in his iudiciis regi in consilio

*δ' αὐτοῖς προσκατίσθησεν τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλήν κατὰ μικρὸν δὲ κατεγέλασθη τὸ τῶν ἐφειτῶν δικαστήριον. δοκοῦσι δ' ὀνομάσθαι, ὅτι πρότερον τοῦ βασιλέως τοὺς ἐπ' ἀκουσίῳ φόνο κρινομένους ἐξειάζοντος ὁ Ἀράκων τοῖς ἐφέταις παρέδωκε τὴν κρίσιν, ἐφέσιμον ἀπὸ τοῦ βασιλέως πεποιηκός. Apud Ar. Ἀθ. πολ. c. 57 qui ibi de suo tempore agit, in quattuor modo tribunalibus, sc. excepto Areo pago (πλὴν τῶν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ), iudicant, si lacunam post *δικάζουσι* δ' οἱ *λαχόντες τα* recte expletur litteris *ἕτα ἐφέται*, quod veri simillimum est quia hic unus est locus, ubi vox *ἐφέται* inseri potest, quam vocem in Aristotele legit sine dubio Harpocratio qui s. v. iisdem fere verbis utitur quibus Aristoteles l.l. „De J. Pollucis in publicis Atheniensium antiquitatibus enarrandis auctoritate” scripsit Fedor v. Stojentin, Vratislaviae 1875.*

fuerint. Factum deinde esse credit ut, quamquam de variis *φονικῶν* generibus variis locis iudicaretur, a nomine Arei pagi, qui locus propter causarum magnitudinem praeter cetera tribunalia floreret, illud consilium Areopagiticum appellaretur. Nomen senatus (*τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλῆς*) senatorium, non iudiciale munus in mentem revocare ei videtur. Credit, summi magistratus imperio paulatim imminuto, senatus partes in administranda re publica auctas esse, eamque ob rem Draconem alteram officii partem, iudicia de *φονικοῖς*, ab Areopagitis ad novum quoddam collegium trans tulisse, ut Areopagitae fungerentur senatorio tantum munere et iis de delictis publicis iudiciis quae ab huius muneris perfunctione seiungi non possent. Novum hoc collegium suspicatur fuisse ephetarum.

Haec omnia vetustatem quidem Areopagitici collegii vindicant, attamen mihi non persuaserunt ut Areopagum revera a *βουλῇ γερόντων* originem duxisse credam. Sed ea quibus quominus Schoemanni aliorumque opinionibus assentiar impediatur, tam arte cum Plutarchi vita Sol. c. 19 cohaerent, ut totum hunc locum non possim non describere. Legimus enim:

‘Ο δὲ τρισκαιδέκατος ἄξων τοῦ Σόλωνος τὸν ὄγδοον ἔχει τῶν νόμων οὕτως αὐτοῖς ὀνόμασι γεγραμμένον· Ἀτίμων ὅσοι ἄτιμοι ἦσαν πρὶν ἢ Σόλωνα ἄρξαι, ἐπιτίμους εἶναι, πλὴν ὅσοι ἐξ Ἀρείου πάγου ἢ ὅσοι ἐκ τῶν

Ἐπειτὼν ἡ ἐκ Πρυτανείου καταδικασθέντες ὑπὸ τῶν βασιλέων ἐπὶ φόρῳ ἢ σφαγαῖσιν ἢ ἐπὶ τυραννίδι ἔφευγον, ὅτε θεσμός ἐφάνη ὁδε. 1)

Verba ἐπὶ τυραννίδι ad seditionem Cyloniam pertinere multi viri docti concludunt ex eiusdem vitae capite 12mo, ubi Plutarchus narrat a Solone Alcmaeonidas, interfectores ἐναγεῖς Cyloniorum, πεισθῆναι δίκην ὑποσχέειν καὶ κριθῆναι τριακοσίων ἀριστίνδην δικαζόντων.

Ubinam hi trecenti viri consederunt? Plutarchus de ea re nihil adicit, sed multis viris doctis collato capite 19mo probabile videtur consedissee eos in Prytaneo. Quae de re postea agere mihi in animo est. Expedit primum cognoscere, quae viri docti disputaverint de quaestione, quinam fuerint illi βασιλεῖς eodem capite 19mo commemorati.

Philippus (A. u. E. p. 223) putat Plutarchum in eodem capite de prytanibus loquentem parum fide dignum esse, quoniam scriptor legem non videatur intellexisse: adiungere enim eum debuisse quodnam genus

1) Fontes Plutarchi in vita Solonis sunt Hermippus, Phaneas, Aristotelis Ἀθηναίων πολιτεία (cf. Sandysii ed. p. XXIII). Philippi Ar. u. Eph. p. 216: „Plutarchs Citat geht auf die alexandrinische Bibliothek zurück, deren Gesetzsammlungen Kallimachos Katalogisirt hatte; Athenaeos p. 585 citirt einen τρίτος πίναξ τῶν νόμων. Aus dieser Quelle schöpfte Didymos für seine Schrift über Solons ἄξοντες (M. Schmidt, Didymi fragm. p. 399). Den Didymos benutzt Plutarch im Solon (Rose, Aristot. pseudopigr. p. 415). R. Prinz De Plut, Solonis fontibus Bonnae 1869.”

prytanium fuisset. Recentiores quidem cum Herodoto de naucrarorum prytanibus cogitasse non ignorat, sed existimat his magistratibus Herodotum nimiam auctoritatem attribuisse Herodotique igitur testimonium nihil probare. Idem verba *ὅσοι ἐξ Ἀρ. π. κτλ.* ad iudicium de Alcmaeonidis spectare iudicat, archonti regi (*βασιλεῖ*) primum in illo iudicio locum tribuit existimatque fieri potuisse ut, si accusatio *φόνου ἐκ προνοίας* fuisset, trecenti viri *ἀριστίνδην* creati hac una occasione in Areopagum convenirent. Quapropter eum non offendit »die Incongruenz des Ausdrucks, welcher neben den Epheten, die an allen fünf Stätten 1), also auch *ἐν Ἀ. π.* richteten, noch einmal dieselbe Stätte, den Areopag ausdrücklich nennt, wo für diesen Fall ein anderes Collegium zusammentrat!“ 2)

Egomet Philippio concedere non possum, verba Plutarchi *ἐξ Ἀρείου πάγου* spectare ad tribunal quod de Alcmaeonidis iudicavit, quia verba *ἐπὶ τυραννίδι* ad ipsos potius novarum rerum cupidos, quam ad eos qui

1) Quod, ut supra dictum est, solus Pollux VIII, 125 affirmat. Aliter B. Keil, die Sol. Verfassung in Ar. Verfassungsgeschichte Athens p. 108: „Am Prytaneion haben nie Epheten gerichtet“ et p. 106: „Der Unsinn über das Richten der Epheten an 5 Gerichtsstätten.“

2) Minimam fidem habet Philippus scholio ad Ar. Eqq. 415: *Τῶν μετεχόντων τοῦ Κυλωνείου ἄγους, ὅπερ εἰς τὴν Ἀθηνᾶν δοκεῖ γενέσθαι ἀοῖβημα, ἐπειδὴ περ οἱ συγκατακλεισθέντες τῷ Κύλωνι ἐν τῇ ἀκροπόλει εἰς τὴν κρίσιν, κατέβησαν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ.*

his Cylonis sociis restitissent, pertinere videntur. Quam rem sane ipse Philippus infitiri non vult, qui adicit haec: »Und eine Bestimmung über die Alkmaeoniden wird man dem Solonischen Gesetze, welches auf ihre Gegner, die Kyloneer, Rücksicht nimmt, nur passend finden.“

Archontem autem regem primum in illo iudicio locum tenuisse, id Philippo probatur populiscito anni 409/8 a. C. n. (CIA. I 61) 1), fragmentum legis Draconis continente, ubi legimus vs. 10: καὶ ἐὰν [μ] ἢ 'κ [π] ρονο [ία]ς [κ] τ [εἰν]ῃ τίς τινα, φεύγειν. δ]ικάζειν δὲ τοὺς βασιλέας αἰτιῶ[ν] qó [ρου] ἢ βουλευσέως τὸν αἰὲ βασι] λεύσαντα, τοὺς [δ] ἐφέτας διαγν[ῶναι, et vs. 17: γ[ν] ὥσι δὲ [οἱ πεν]τήκοντα καὶ εἰς οἱ ἐφέται ἄκοντα κτεῖναι.

Sed hoc populiscitum Philippum adduxit ut priorem sententiam reiceret Langioque (Die Epheten und der Areopag vor Solon, Abh. der Sächs. Ges. d. Wiss. 1874) assentiretur, qui suspicatur e singulis tribubus quinde-
cim viros creatos esse qui, cum quattuor tribus Athenis essent, numerum sexaginta virorum explerent, quorum novem archontes, ceteri ephetae essent. Deinde cum Langio putat iam ante Draconem archontem regem

1) Hoc populiscitum primum a Pittaki (*Εφημ. ἀρχ.* 1842 n. 886) et Rangabé (*Antiq. hellén.* 1 n. 259), postea a Köhlere (*Hermes* 1867 p. 27 sqq.) editum est. Lacunae a nonnullis viris doctis partim alio modo expletæ apud Ed. Meyerum *Gesch. d. Alt.* II, p. 578.

ephetis praefuisse atque hos cum archonte rege in Prytaneo de seditionibus Cyloniis iudicasse.

Curtius (Ber. d. Berl. Akad. 1873 p. 290. Philippi A. u. E. p. 237) in Plut. v. Sol. c. 12 totum archontum collegium βασιλέας nominatos esse arbitratur, quia (Paus. I 3, 2) nomen regium, archontibus qui per decennium regnarent datum, etiam aetate annui magistratus et in Solonis lege et in Draconis θεσμῷ usurpari potuerit.

O. Muellerus (Eum. p. 157) anno 1833 putavit βασιλέας eosdem fuisse ac φυλοβασιλέας («welche in den Scheingerichten beim Prytaneion auch später noch zu thun hatten») eosque in Prytaneo de σφαγαῖσιν et seditionibus ad tyrannidem spectantibus iudicasse.

Schoemannus (Op. Acad p. 197) haec scribit:

»Tertium quoddam collegium, ab Areopagitis pariter atque ab Ephetis diversum, in Prytaneo fuisse apparet e Solonis lege quam paullo ante adscripsimus Qui in Solonis lege commemorantur καταδικασθέντες ἐπὶ τυραννίδι hos non alios nisi Cylonis in occupanda tyrannide socios esse nemo facile dubitabit, quamobrem ne hoc quidem dubitari posse videtur, quin eosdem a quibus oppressam factionem novimus, etiam in Prytaneo ius de factiosis dicentes agnoscere debeamus. Erant igitur hi τῶν ναυκράρων πρυτάνεις. 1) Quod

1) Notandum tamen est, in'er se dissentire Herodotum et Thucydidem de quaestione, quinam illis remotis temporibus Atheniensium summi magistratus

enim Muellerus Herodoteos hosce naucrarorum prytanes non alios quam *φυλοβασιλέας* fuisse statuit (Eum. p. 157), perquam nobis incredibile videtur vel qui tribuum praefecti essent non tamen a tribubus sed a naucrariis appellatos, vel iisdem magistratibus bina nomina sive ab ipsis Atheniensibus sive ab Herodoto insita esse: nam hic quidem in eadem libri parte, paullo ante quam prytanum illorum mentionem fecit, tribuum praefectos *φυλάρχους* appellavit. . . . Huic autem senatui praefuisse consentaneum est quum novem Archontes tum quattuor *φυλοβασιλέας*, quandoquidem qui in Solonis lege apud Plutarchum commemorantur *βασιλῆς* non videntur ab illis *φυλοβασιλεῦσιν* diversi esse; atque hinc factum esse ut posterioribus quoque temporibus vetere illa rei publicae forma plane immutata prytanibusque longe aliis factis tamen in uno quodam rerum genere, cum *περὶ ἀψύχων* vetusto ritu ius dicendum esset, *φυλοβασιλεῦσι* munus suum in Prytaneo relinqueretur."

Post Muellerum et Schoemannum *φυλοβασιλέας* defendit Wecklein Ber. d. Münch. Akad. 1873 p. 28 (Philippi

fuerint. Ille summam imperii prytanibus naucrarorum dat V 71: *οἱ πρυτανεῖς τῶν ναυκράρων, οὗπερ ἔνεμον τότε τὰς Ἀθήνας*. Contra Thuc. I 126: *τότε δὲ τὰ πολλὰ τῶν πολιτικῶν οἱ ἐννέα ἄρχοντες ἐπρασσον*. Thumserus (Herm—Th. II, p. 316) eos ita inter se conciliare conatur ut ponat naucraros rebus quidem urbanis praefuisse, sed postpositos fuisse veris reipublicae gubernatoribus h. e. archontibus. Alii alias hac de re sententias proferunt.

A. u. E. p. 236), *Πρυτανεῖον* interpretans iudicium rituale ἐπὶ *Πρυτανείῳ*, atque primum in eo locum tenuisse tribuum reges perhibens. Quin etiam ex populi-
liscito Patroclidis 1) apud Andocidem de Myst. § 78:

„πλὴν ὅποσα ἐν στήλαις γέγραπται τῶν μὴ ἐνθάδε
μεινάντων ἢ ἐξ Ἀρείου πάγου ἢ τῶν ἐφετῶν ἢ ἐκ Πρυ-
τανείου ἢ Δελφινίου ἐδικάσθη ἢ (?) ὑπὸ τῶν βασιλέων,
ἢ ἐπὶ φόνῳ τίς ἐστι φυγὴ, ἢ θάνατος κατεγνώσθη, ἢ
σφαγεῦσιν ἢ τυράννοις” textum Plutarcheum c. 19 sic

in integrum restituendum statuit, ut legatur: πλὴν ὅσοι
ἐξ Ἀρ. π. ἢ ὅσοι ἐκ Δελφινίου ὑπὸ τῶν ἐφετῶν
ἢ ἐκ Πρυτανείου καταδικασθέντες ὑπὸ τῶν βασιλέων.

Explicationem addit Weckleinus hanc: „Areopag und Delphinium, an welchen Stätten die Epheten; Prytaneion, wo die βασιλεῖς zu Gericht sassen.”

Weckleinii hanc sententiam prorsus reicit Philippus eumque incertissimis fundamentis superstruere putat, quae nihilominus plane certa ipsi videntur.

Saltem mihi Weckleiniana multo magis placet sententia Sandysii, qui ad Ar. Ἀθ. πολ. c. 8 (φυλαὶ δ’ ἦσαν τέτταρες καθάπερ πρότερον καὶ φυλοβασιλεῖς τέτταρες) haec annotavit: „These officials are identical with those called βασιλεῖς in the 13th Axon of Solon,

1) De hoc populiscito num spurium sit, adhuc sub iudice lis est. In numero eorum qui pro spurio habent est Philippus. Negat imprimis Droysen De Demophanti, Patroclidis, Tisameni populiscitis Berol. 1873.

quoted by Plut. Sol. 19, and also in the decree of Patrokleides And. Myst. § 78, founded on the language of the law iust quoted", et brevi post: »The identity of the βασιλεῖς of Solon with the φυλοβασιλεῖς of Pollux (VIII, 111, 120), is supported by the connexion of both with the Πρυτανεῖον. The βασιλεῖς apparently dealt with cases of persons who aimed at a τυραννίς." Pro testimonio ei sunt Ἀθ. πολ. c. 57: δικάζει δ' ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ φυλοβασιλεῖς καὶ τὰς τῶν ἀψύχων καὶ τῶν ἄλλων ζῶων, et Poll VIII 120: τὸ ἐπὶ Πρυτανείῳ δικάζει περὶ τῶν ἀποκτεινάντων, καὶ ὧσιν ἀφανεῖς, καὶ περὶ τῶν ἀψύχων τῶν ἐμπεσόντων καὶ ἀποκτεινάντων. προειστήκεισαν δὲ τούτου τοῦ δικαστηρίου φυλοβασιλεῖς, οὓς ἔδει τὸ ἐμπεσόν ἀψυχὸν ὑπερορίσαι.

Revera, quandoquidem temporibus Aristotelis φυλο-
 βασιλῆς quamquam nullius in re publica momenti fuerunt,
 tamen quodam modo ius dixerunt, veri simile est eos
 olim aliquanto plus valuisse, eosque in Prytaneo de
 rebus ad tyrannidis occupationem pertinentibus iudi-
 casse. Eo fit ut Keilius (Die Solonische Verfassung
 in Aristoteles' Verfassungsgeschichte Athens 1892 p.
 109) existimet Solonem, cum (Ἀθ. πολ. c. 8) ἐσαγγελίας
 περὶ τῶν ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου συνισταμένων Areo-
 pago traderet, antiquam iudiciorum ordinationem immu-
 tasse mandando Areopago quae Prytaneo mandare
 debuisset. Adicit tamen haec: »Es ist dies eine mit-

telbare Beschränkung der Kompetenzen des Gerichtes am Prytaneion. Genommen hat er diesem die Fälle ἐπὶ τυραννίδι nicht, denn noch in der ersten Hälfte von Ol. 93, 4 (405) ist ihre Gerichtsbarkeit durch das Psephisma des Patrokleides (Andok. I 77, vide supra) bezeugt".

Sed tandem quid ipsi de re tota exploratum habeamus dicere maturum est. Quod ut faciamus, locum Plutarcheum diligenter examinemus.

Legimus ibi lege Solonis cautum esse ne in integrum restituerentur ὅσοι ἐξ Ἀρείου πάγου ἢ ὅσοι ἐκ τῶν Ἐφετῶν ἢ ἐκ Πρυτανείου καταδικασθέντες ὑπὸ τῶν βασιλέων ἐπὶ φόρῳ ἢ σφαγαῖσιν ἢ ἐπὶ τυραννίδι ἔφευγον ὅτε θεσμός ἐφάνη ὁδε.

In hoc loco membra »ὅσοι Πρυτανείου" et »ἐπὶ φόρῳ τυραννίδι" alterum alteri quodam modo aut respondent aut non respondent. Si respondent, at certe non respondent eo modo quo credit Weckleinus, qui, quemadmodum modo dixi, textum Plutarcheum ut cum Patroclidis populiscito congruat sic explere vult ut legatur: πλὴν ὅσοι ἐξ Ἀρείου πάγου ἢ ὅσοι ἐκ Δελφινίου ὑπὸ τῶν ἐφετῶν ἢ ἐκ Πρυτανείου καταδικασθέντες ὑπὸ τῶν βασιλέων, explicationemque addit hanc: »Areopag und Delphinion, an welchen Stätten die Epheten; Prytaneion, wo die βασιλεῖς zu Gericht sassen."

Melius Philippius (A. u. E. p. 218 sq.) iudicare mihi videtur, qui nec ipse tribus tribunalibus eodem ordine quae commemorantur delictorum genera singula singulis respondere putat, sed membra textus Plutarchei sic dividens:

ὅσοι ἐξ Ἀρ. π. — ἢ ὅσοι ἐκ τῶν Ἐφ. ἐκ Πρ.,

ἐπὶ φόρῳ ἢ σφαγαῖσιν — ἢ ἐπὶ τυραννίδι,

existimat, quemadmodum Areopago Ephetas et Prytaneum, sic crimini φόρου et σφαγῶν crimen τυραννίδος opponi.

Verba ἐπὶ φόρῳ ἢ σφαγαῖσιν (non ἐπὶ σφαγαῖσιν) disiungi non posse neminem latebit. Itaque in Areopago iudicari potuisse ἐπὶ φόρῳ ἢ σφαγαῖσιν intellexerim; quid vero quod Ephetae et Prytaneum (i. e. iudices in Prytaneo) utrique de perduellione iudicaverunt?

Priusquam hac de re quid sentiam dicam, exponere iuvat quid de trecentis viris Plut. Sol c. 12 perspectum habeam. Si trecentis viris sedem in Prytaneo tribuere non desistas, minime reicienda videtur illa supra memorata complurium virorum doctorum sententia, his iudicibus φυλοβασιλέας praefuisse; quos credas coadiutores, παρθέδρους, archontis regis fuisse. Nam populiscitum anni 409/8 ut est reffectum a Koehlero (CIA. I 61): καὶ ἔαμ [μ]ῇ ἔκ [π]ρονο[ία]ς [κ]τ[είνῃ] τίς τινα, φεύγειν. δ]ικάζειν δὲ τοὺς βασιλέας αἰτιῶ[ν] φό[ρον] ἢ

[βουλευσέως τὸν αἰὶ βασιλ]εῦσαντα, τοὺς [δ]ὲ ἐφέτας διαγν[ῶναι κτλ. 1), nos impedire videtur quominus iurisdictionem archonti regi abiudicemus. Enimvero vidimus, id quod Sandysius et Keilius optime demonstrarunt, et Pollucem (VIII 125) et Aristotelem (*Ἀθ. πολ.* c. 57) posterioribus temporibus quamvis parvam φυλοβασιλειῶσι iurisdictionem tribuere, immo Aristotelem diserte affirmare sua aetate simul cum iis βασιλέα iudicasse. Praeterea fuisse aetate Aristotelis φυλοβασιλείας probat CIA. II 844: ἐκ τῶν φυλοβασιλικῶν φ[υ]λο[βα]σιλ[εῦσιν], de qua re disseruit H. Droysen, *Hermes* XIV 587 (cf. *Bulletin de Corr. Hellénique* III 69) 2).

1) Modus quo Sauppius iam anno 1874, ut sero demum vidi, magnam illam in populiscito lacunam expleverit, sc. [ἐάν τις αἰτιᾶται ὡς βουλευ]σαντα c. q. s., non cogit me sententiam mutare, quamquam mihi quoque hunc loci reficiendi modum admodum placuisse libenter confiteor. Cf. Ed. Meyer, *Gesch. d. Alt.* II, p. 578.

2) Postquam haec scripsi, legi Ed. Meyeri l. c. haec verba ad rem de qua agitur pertinentia: „Die Hauptstelle ist jetzt *Ἀθ. πολ.* c. 57.... Mithin hielten der Archonkönig und die Phylenkönige zusammen das Gericht ab. Dazu stimmt Solons Amnestiegesetz *Plut. Sol.* 19 und das ihm nachgebildete Psephisma des Patrokleides bei *Andok.* I, 78. Die Meinung dass erst Solon den Areopag geschaffen habe (*Plut.* l. c.) ist verkehrt, ebenso falsch natürlich seine Rückdatirung in die älteste Urzeit. (Hellenikos bei *Schol. Eur. Orest.* 1648). Das Gericht der Phylenkönige am Prytaneion hat sich immer erhalten, da es später reine Form war; die Epheten haben aber trotz *Pollux* VIII 125 und *Harpokr.* s. v. nichts damit zu thun.... Die modernen Combinationen über die Epheten sind unbegründet.“ Quantum talia verba discrepant a Philippii iudicio, quod hic auctor sedecim annis

Sed ipsa historia de iudicio trecentorum virorum num ad verba ἐπὶ τυραννίδι pertineat incertum est, propterea quod illi CCC (c. 12) in causa una extraordinaria de Alcmaeonidis qui Cyloneos necaverant iudicaverunt, contra lex Solonis, capite demum 19mo commemorata, spectat ad eos qui tyrannidem occupare conati sunt, h. e. ut verbis Aristotelis (Αθ. πολ. c. 8) utar, ad eos qui ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου συνίστανται.

Nostro quidem tempore dubitatum est num Solon quidquam contulerit ad tribunal de Alcmaeonidis instituendum. E. g. Ed. Meyerus (Gesch. d. Alt. II, p. 640) scribit: »Die Betheiligung Solons ist ein Ergebniss des alten und neuen Schriftstellern geläufigen Strebens, über die Vorgeschichte eines berühmten Mannes mehr zu ermitteln, als das Material bietet.» Quod facile credo, si, quae nunc Busolti aliorumque virorum doctorum est opinio, coniuratio Cylonia iam anno 640

antequam scriptum Aristotelium innotuit, his verbis fecit (A. u. E. p. 218): »Für *φυλοβασιλεῖς* ist also überhaupt kein Platz. Demnach kann man in den *βασιλεῖς* des Solonischen Gesetzes nur den Archon-König erkennen.»

U. v. Wilamowitz—Möllendorf, (qui, quod obiter moneam, adnumerandus est iis qui, Aristoteles und Athen II, 186, Areopagiticum consilium e consilio regio ortum esse credunt) *βασιλεῖς* ex illo populiscito nullos alios significari existimat nisi *φυλοβασιλείας*; interpretationem addit loci Plutarchei Sol. c. 19: »Darin gehört *καταδικασθέντες* auch zu *ἐξ ἐφετῶν*: deshalb steht zweimal *δοσι*." Sed vox *καταδικασθέντες* nonne etiam ad *ἐξ Ἀρείου πάγου* pertinet?

a. C. n., i. e. anno quinto et quadragesimo antequam Solon magistratum iniret, facta est.

Interim longius a loco meo Plut. Sol. c. 19 aberravi. Ad quem ut redeam, Plutarchus mihi videtur diserte Ephetas et Prytaneum distinxisse; quod nisi fecisset, voces Ephetas et Prytaneum particula ἢ disiungere dedecuit. Propter haec omnia prorsus nego verba ὅσοι ἐπὶ φόρῳ e. q. s. aliud alii respondere. Idem fecit Keilius (die Sol. Verf 112): »φόρος und σφαγαὶ gehören dem Kriminalprozess, die τυραννίς dem Staatsprozess an: daher ἐπὶ φόρῳ ἢ σφαγαῖσιν ἢ ἐπὶ τυραννίδι, nicht ἐπὶ φόρῳ ἢ ἐπὶ σφαγαῖσιν ἢ ἐπὶ τυραννίδι. Die sachliche Eintheilung entspricht hier der Abfolge der Gerichtshöfe; dass man so φόρος, σφαγαί, τυραννίς ordnete, wo es ging, ist verständlich, aber es ist ein Zufall dass es möglich war; denn sonst zerreisst die athenische Gerichtsbarkeit die rechtlich gleichartige Materie doch nur zu oft.“

His verbis tamen non plane assentior, quia nexum quendam inter c. 12 et c. 19 in vita Solonis exstare si credimus, oportet ad Cylonias seditiones pertinere aut sola verba ἐπὶ τυραννίδι aut omnes res, quae verbis ἐπὶ φόρῳ ἢ σφαγαῖσιν ἢ ἐπὶ τυραννίδι significantur. Hae seditiones per multos annos civitatem turbaverant 1)

1) Plut. Sol. 12: τὸ Κυλώνειον ἄγος.... ἐκ πολλοῦ διετάραττε τὴν

variaeque deinceps causae ad eas pertinentes sine dubio diiudicandae fuerant. Propterea mirum non esset si iudicia de omnibus his causis, prout quis maiores minoresve in illis partes egisset, inter Areopagum et Ephetas et Prytaneum distributa fuissent; ac sic verisimillimum mihi videtur in Areopago nonnullos non solum ἐπὶ φόρῳ ἢ σφαγαῖσιν, sed etiam ἐπὶ τυραννίδι iudicatos fuisse. Affirmare videtur hanc opinionem Ar. Ἀθ. πολ. c. 8: ἡ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν βουλὴ τοὺς ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου συν[ι]σταμένους ἔχρινεν, Σόλωνος θέν[τος] νόμον εἰσα[γγ]ελ[ίας] περὶ αὐτῶν; fieri enim potest ut legum lator, quemadmodum saepe fit, ea quae iam ante viguissent, sua auctoritate sanxerit.

Restat ut dicam de Plutarchi βασιλεύσιν. Locus huius vocabuli in periodo satis perspicue demonstrare videtur scriptorem, cum eo uteretur, non solum de Prytaneo, sed etiam de Areopago et Ephetis cogitasse. Quod nisi quis concedat, prorsus non intellego — quo argumento iam Philippus (A. u. E. p. 236) usus est — quamobrem vocem καταδικασθέντες inter verba Πρ. et ὑπὸ τῶν β. Plutarchus vel potius legis lator collocaverit. Etenim, etiamsi Keilio (Die Sol. Verf. p. 112) assentiamur verba legum Atheniensium interdum ob-

πόλιν. Ar. Ἀθ. πολ. c. 8: μετὰ δὲ ταῦτα συνέβη στασιάζου τοὺς τε γρωρίμους καὶ τὸ πλῆθος πολὺν χρόνον.

scuriora fuisse quam quae facile intellegerentur, tamen non ideo credibile est eas in hunc modum exemplar obscuritatis fuisse ut aliud paene verba significarent, alia ipsa legum sententia esset. Quoniam iudicia illa ἐπὶ φόρῳ ἢ σφαγαῖσιν ἢ ἐπὶ τυραννίδι multis deinceps annis acta esse credo, videntur mihi illi βασιλῆς fuisse singulorum annorum archontes reges 1). Quam sententiam amplexus sum cum quia posterioribus quoque temporibus βασιλέα (archontem regem) iudiciis de causis capitalibus praefuisse constat, tum propter verba populisciti anni 409/8 (CIA. I 61) ad legem Draconis de caede pertinentia, ubi legimus v. 10: πρώτος ἄξων καὶ ἐὰν [μ]ῇ 'κ [π]ρονο[ία]ς [κ]τ[ρίνη] τίς τινα, φεύγειν. δικάζειν δὲ τοὺς βασιλέας αἰτιῶ[ν] φό[ρου] ἢ [βουλευσεως τὸν ἀεὶ βασι]λεύσαντα. (Koehler) vel [ἐάν τις αἰτιᾶται ὡς βου]λεύσαντα. (Sauppe et Dittenberger; Meyer G. d. A. II p. 578) τοὺς [δ]ὲ ἐφέτας διαγ[γῶναι. 2).

Quod verbis πρώτος ἄξων continuo succedunt verba καὶ ἐὰν μὴ κτλ., id mihi pro argumento est, haec verba

1) Negare quidem nolim *φυλοβασιλείας* in Prytaneo iudicasse, sed locus Plutarcheus hoc mihi non probat.

2) Notatu dignum est, quamquam satis notum quod dicunt Meier—Schoemann—Lipsius, der Attische Process p. 43: „In der alterthümlichen Sprache der Gesetze, wie bei den Grammatikern kommt von der Thätigkeit des Vorstands auch der Ausdruck *δικάζειν* vor, welcher in der Sprache der Redner nur den Geschworenen zukommt.

eam tantummodo partem *πρώτου ἄξονος* continere quae ad iurisdictionem de homicidiis non praemeditatis spectet, ita ut subsequencia verba *δικάζειν δὲ τοὺς βασιλέας αἰτιῶν φόρου* et *τοὺς δὲ ἐφέτας διαγρῶναι* non nisi ad eiusmodi caedes pertinuerint. Unde, ut videtur, apparet alias causas capitales, easque de caede *ἐκ προνοίας*, de quibus postea Areopagus iudicabat, iam Draconis aetate Areopagitico senatui mandatas fuisse.

Post ea igitur quae disputavimus iam concludere licet veri simile esse, iam ante Solonem, cum archon rex iudiciis praeesset, exstitisse diversa et Areopagi et ephetarum et Prytanei tribunalia, quamquam, si in Prytaneo *φυλοβασιλέας* archontis regis coadiutores fuisse concedas, incertum manet, quinam viri in illo Martis colle de gravissimis causis iudices consederint.

Sed hucusque sermo tantum fuit de Areopagi munere iudiciali. Nullone igitur perfunctus est remotis illis temporibus munere senatorio? Revera perfunctum esse credere licet propter locos hosce: Ar. *Ἀθ. πολ.* c. 8: *Σόλ]ων μὲν οὖν οὕτως ἐνομοθέτησεν περὶ τῶν ἐννέα ἀρχόντων. τὸ γὰρ ἀρχαῖον ἢ ἐν Ἀρ[είῳ πάγῳ βουλ]ῇ ἀνακαλεσαμένη καὶ κρίνασα καθ' αὐτὴν τὸν ἐπιτήδειον ἐφ' ἐκάστη τῶν ἀρχῶν ἐπ' [ἐνι]α[ντ]ὸν [διατάξα] σα ἀπεστελλεν.* et infra: *βουλ]ήν δ' ἐποίησε τετρακοσίο[υς], ἑκατὸν ἐξ ἐκάστης φυλῆς, τὴν δὲ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν ἔταξεν ἐ[πὶ τὸ] νομοφυλακεῖν, ὥσπερ ὁ ὑπὲρ ἔχεν καὶ*

πρότερον ἐπίσκοπος ο[ὕ]σα τῆς πολιτείας· καὶ τὰ τε ἄλλα τὰ πλεῖστα καὶ τὰ μέγιστα τῶν πολιτ(ικ)ῶν διετήρει καὶ τοὺς ἀμαρτάνοντας ἠϋθυνεν κυρί[α] οὔσα [καὶ ζη]μι[οῦν] καὶ κολάζειν, καὶ τὰς ἐκτίσεις ἀνέφερεν εἰς πόλιν οὐκ ἐπιγράφουσα τὴν πρόφασιν τοῦ πράττειν κτλ. Cf. c. 3: ἡ δὲ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν βουλή τὴν μὲν τάξιν εἶχε τοῦ διατηρεῖν τοὺς νόμους, διώκει δὲ τὰ πλεῖστα καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἐν τῇ πόλει, καὶ κολάζουσα καὶ ζημ[ιο]ῦσα πάντας τοὺς ἀκοσμοῦντας κυρίως. ἡ γὰρ αἵρεσις τῶν ἀρχόντων ἀριστίνδην καὶ πλουτίνδην ἦν, ἐξ ὧν οἱ Ἀρεοπαγῖται καθίσταντο. διὸ καὶ μόνη τῶν ἀρχῶν αὕτη μεμένηκε διὰ βίου καὶ νῦν. et c. 4: ἡ δὲ βουλή ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου φύλαξ ἦν τῶν νόμων καὶ διετήρ[ει τὰ]ς ἀρχὰς ὅπως κατὰ τοὺς νόμους ἄρχωσιν. ἐξῆν δὲ τῷ ἀδικουμένῳ πρό[ς τὴν τῶν] Ἀρεοπαγιτ[ῶν] βουλήν εἰσαγγέλλειν κτλ.

Ex his locis apparet scriptorem libri de Civitate Atheniensium pro certo habuisse Areopagi iam ante Solonem, immo iam ante Draconem varia fuisse munera. Hic tamen fons caute adhibendus est, quia incertum est quibus ipse auctor fontibus usus sit. Br. Keilius, qui in iis est qui librum hunc Aristoteli non abiudicant, p. 100 sqq. sui operis (Die Sol. Verf.) demonstravit Aristotelem auctoritatem Atthidographorum parvi fecisse, contra ac Plutarchum, qui cum Isocrate Areop. 37 Atthidographum aliquem sequeretur atque dicere posset plerosque scriptores Solonem Areopagitici senatus con-

ditorem vocasse; Atthidographi enim, ut ait Keilius, ex quorum scriptis Plutarchus sua sumere solebat, benignius de Solone iudicasse videntur eumque imprimis formae rei publicae democraticae auctorem celebrasse 1).

Sed iam fidem habeamus Aristoteli, credamus Areopagum iam ante Solonem munere quoque senatorio functum esse. Quid igitur sequatur, iam videndum est. Qua in re duce imprimis utar Ed. Meyero (Gesch. d. Alt. II, 353 sqq.), cum quo tamen in eo non facio quod voce βασιλέων et CIA. I, 61 et And. Myst § 78 cum archontem regem tum tribuum reges significari opinatur; hoc enim falso credi iam supra animadverti.

Meyerus rem sic se habuisse credit, ut pristini consilii regii sedes Prytaneum esset. Ea, inquit, erat curia ex qua Iones in Asiam Minorem emigraverant (Hdt. I, 146), erat totius rei publicae atticae inde a Thesei temporibus tanquam centrum (Thuc. II 15: ἐν βουλευτηρίον ἀποδείξας καὶ πρυτανεῖον). Quod consilium regium, cuius partes postea consilia CCC et D egerunt, iuris-

1) Ob eandem causam multum fidei non habeo loco FHG I 394, ubi narratur olim iudices Areopagitas ex novem archontibus electos esse (ὥς φησιν Ἀρχοντίων ἐν δεινείῳ τῶν Ἀτθιδῶν); postea vero pluribus aditum in Areopagum patuisse, nimirum 51 viris illustribus (quem errorem ex ephetarum numero profectum esse neminem fugiet); nunquam tamen alios in id collegium receptos esse nisi qui nobilitate divitiis vitaeque integritate praeter ceteros florerent, ὥς ἱστορεῖ Φιλόχορος διὰ τῆς τριτῆς τῶν αὐτῶν Ἀτθιδῶν. S. Maximus in Prooemio ad S. Dionysii Areopagitae opera, Antverp. 1634, Vol. II, p. XXXIV.

dictionem habuit 1), eo tamen modo, ut in quibusdam causis Areopagitarum consilium ius diceret. Originem duxisse existimat consilium Prytanei a naucraris (Hdt. V, 71, cf. Thuc. I 126): praefuisse his naucraris *φυλοβασιλέας*, praeterquam quod in *φονικοῖς* archon rex praeesset; ceteris in causis Prytaneum sedem fuisse (postea eponymi dicti), ut legitur 'Αθ. πολ. 3, 5; 2) hunc archontem collegio naucrarorum praefuisse in omnibus causis quae non *φονικαί* essent; prytanes naucrarorum apud Herodotum fuisse eos quibus postea Solonis et Clisthenis prytanes successerint. Deinde Meyerus in angustiis versatur quatenam inter Areopagi et Prytanei collegia necessitudo fuerit. Notatu tamen dignum ei esse videtur quod aetate Solonis fuerunt qui iudicium de crimine perduellionis, sc. sceleris Cylonii, ab novem archontibus ad prytanium collegium transferre tentarent.

Haec omnia quatenus ad Prytaneum pertinent, ingeniose excogitata mihi videntur. Attamen, opinor, non probant Areopagi iurisdictionem a collegio sive consilio quodam regio profectam esse, munusve senatorium

1) Ex huius consilii in iudiciis privatis iurisdictione *πρυτανεῖα* (cf. Sacramentum apud Romanos) originem duxisse probabile est. Item Meier—Schoemann—Lipsius, Att. proc. p. 12.

2) Sedes archontis regis est in *βουκολεῖα* ('Αθ. πολ. c. 3), *φυλοβασιλείων* in *βασιλεία* (Poll. VIII, 111) prope a Prytaneo.

iudiciali munere antiquius fuisse. Ipse enim Meyerus non modo non infitatur fieri potuisse ut praeter Prytaneum in Areopago quoque antiquissimum consilium esset, sed etiam in aliis civitatibus fuisse commemorat bina collegia quorum alterum invicem alterum cohiberet, v. c. (Thuc. V 47) *Ἀργὶς τὴν βουλὴν καὶ τοὺς ὀγδοήκοντα* iuxtaque eos *ἀρετῦνας*, de quibus tamen nihil quidquam certi inveniri posse videtur. Alio loco praeter summos magistratus penes quos etiam iudicia essent, institutos esse monet *θεσμοφύλακας* vel *νομοφύλακας*, quorum tamen potestatem putat paulatim decrevisse, contra auctam esse auctoritatem consilii virorum illustrium, quale et ipse Areopagiticum collegium antiquissimis temporibus fuisse credit. Hoc Areopagiticum, collegium eo modo ortum esse ei videtur, ut archontes qui in magistratu essent, eos qui munere essent defuncti, in consilium vocarent, atque ii, qui solerent consuli, tandem consuli deberent. Perpetuum demum hoc consilium ei factum esse videtur cum civitatis interesse coepisset ut rite de caede ius diceretur. Prytaneum tamen diserte dicit antiquum fuisse regia aetate virorum nobilium consilium. — Sed iam hoc quaero: si quis existimare possit, hoc Prytaneum proprio sensu consilium regium non tribunal fuisse, mox vero praeter hoc consilium aliud consilium iudicandi potestate ornatum ortum esse, quidni eodem iure iam inde ab antiquis-

simis temporibus duo simul collegia Athenis adfuisse credas, alterum in Prytaneo, alterum illud in Areo pago, quod de caede aliisque rebus gravissimis iudicaret? Senatoria quaedam officia huic consilio tradita fuisse possunt (*Ἀθ. πολ.* c. 3) — hoc minime negaverim —, tradita tamen fuisse crediderim postea demum, postquam iam per multos annos in Martis colle de *φοριβοῖς* iudicia reddidisset. Quae igitur omnia mecum reputanti magis magisque eo inclinatus animus, ut iudiciale Areopagi munus antiquius fuisse credam quam senatorium. Sed de rebus quae ad hoc probandum in medium proferri possunt, altero capite disputabo.

II.

DISPUTATUR DE RELIGIONIBUS ET DEORUM CULTU, QUIBUSCUM AREOPAGITICI COLLEGII INSTITUTUM INDE AB ORIGINE CONIUNCTUM FUIT.

Quemadmodum universe pristinorum temporum ratio docet hominum animos ad religiones varias propensiores fuisse, ita ritus ipsi postea in litigando usitati luce clarius demonstrant, in iudiciis capitalibus non tantum magni momenti fuisse quasdam religiones, sed vel totum hoc genus iudiciorum a religionibus quibusdam et cultu deorum profectum esse. Scimus enim persecutionem percussoris non solum homericis, sed etiam historicis temporibus nullius nisi consanguineorum fuisse officium. Ut apud Romanos sua cuique genti sacra erant, ita apud Graecos quoque inter propinquos quaedam deorum cultu sancita necessitudo erat, qua in re Solon nihil mutavit, nisi quod quinam propinquitatis gradus ad persequendum percussorem obligarent constituit 1).

1) [Dem.] Macart. 57; CIA. I, 61 (populiscitum supra laudatum); Poll. VIII, 118; Plat. legg. p. 871 B; [Dem.] in Euerg. et Mnesib. 72, locos non prorsus inter se congruentes. Philippi, A. u. E. p. 80 sqq.

Quid multa? quemadmodum apud plerosque populos in *φοριχοῖς* iurisdictio originem suam ex ultione necis duxit, haud secus Athenis res se habuit. Quin etiam 1) nusquam magis quam hic notio ultionis exculta et cum iudiciis de caede coniuncta fuit, teste v. c. Lys. in Agor. 42, ubi ab infante nondum nato poscitur ut patris percussorem ulciscatur 2).

Forma omnium *δίκων φορικῶν* communis erat 3). Qui caedem perpetraverat, impurus habebatur neque ei, postquam nomen eius delatum et ab archonte acceptum fuit, aut in forum aut in templum ingredi licebat 4). Sollemni iureiurando (*διωμοσίᾳ*), quo utraque pars obstringebatur ([Dem.] in Euerg. et Mnesib. 72, cf. 70, 73) gradus propinquitatis qui inter actorem et occisum intercedebat definiebatur, et ii qui iusiurandum daturi erant, ad *τόμια* hostiarum mactatarum i. e. apri, arietis, tauri (Dem. in Aristocr. 68; cf. suo-vetaurile Romanorum) aggrediebantur, iurantesque per Furias perniciem sibi et generi suo imprecabantur si mentirentur. Iisdem Furiis et aliis diis *χθονίοις* sacra faciebat qui causam obtinebat.

1) Ed. Meyer, Gesch. d. Alt. p. 577.

2) *Καὶ τῇ γυναικὶ τῇ αὐτοῦ ἐπέσκηπτε. νομίζων αὐτὴν κυεῖν ἐξ αὐτοῦ, εἴαν γίγνηται αὐτῇ παιδίον, φράζειν τῷ γενομένῳ ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἀγόρατος ἀπέκτεινε, καὶ κελύειν τιμωρεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ ὡς φορεῖα ὄντα.*

3) Antiph. V, 81.

4) Antiph. VI, 34; V, 10. Ab ipso actore reo hoc adnuntiari mos erat.

Memoratu digni sunt mores et opiniones quos cognoscimus ex carminibus homericis, quae antiquissima de vita et moribus Graecorum testimonia continent. In his enim carminibus, quamquam ingens est numerus virorum in pugna cadentium, heroes plerumque parum cogitant de morte futura. Nec pertinet ad rem publicam reges senatumve primorum hominum, si qua caedes facta est. Ultio necessaria quidem est, sed familia tantum occisi ultionem curat. Si propinquus interfecti multa contentus est, res prorsus composita est. In carminibus homericis, quemadmodum animadvertit Buchholz (*Hom. Realien* p. 73), caedes voluntaria vel involuntaria, periurium, sententia iudicis iniqua, impietas erga parentes, violatio officiorum erga hospites et supplices, aliaque eiusmodi vitia peccata habentur adversus leges quasdam divinas, quibus vitae quaedam certa ratio constitutasit, eademque de causa haec ad Furias, non ad homines pertinent. Quo fiebat ut, cum res publica nullam poenam tali homini improbo exigeret, propinqui soli hominis percussi homicidam persequerentur (cf. Müll. *Eum.* p. 129). In numero exemplorum habemus *B* 662, *N* 694, *II* 571, *ϕ* 84, *ο* 271 sqq., *α* 35, *N* 658, *I* 628, *ϕ* 20 sqq., 26, *X* 395, *Ω* 471. De multa cf. *I* 632, ubi frater, immo pater hominis percussi hac se placari sinit.

Ceterum persaepe apud Homerum de caede aliqua

sermo est, tanquam de re satis communi quae per se nullam prorsus moveret indignationem. Di homicidium sive voluntarium sive involuntarium parum curare videntur; qua in re non obliviscendum homines homericos summo magis ardore vitae donis frui quam res tristiores meditari solere. Labores quidem hominibus secus ac diis dati sunt, inquit Rohde (*Psyche, Seelencult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen*, 1894, p. 2), sed vitam spernere nulli homini homerico in mentem venit. Vitae gaudia propterea non diserte laudantur quod populus ut ita dicam iuvenis iis fruatur tanquam sua fortitudine ea sibi comparaverit. Nihil homini homerico magis in odio est quam mors et porta Orci (cf. Achillis verba λ 489 sqq.). Quodcunque enim homini apud inferos contingat, vita, vita illa, qua solis in luce fruitur, morte terminatur. Anima (ψυχή) in Orci regnum descendit aut in terram absconditur; postquam per os vel per vulnus hians moribundi fugit, a corpore soluta, altero nomine εἰδωλόν vocata, quasi fumus evadit (ψ 100, cf. λ 207, x 495).

Sed p. 41 sq. idem auctor exponit Graecos antiquitus non semper tam liberos fuisse ab omni, quod ad curam manium attinet, animi perturbatione. Tantum abest ut Rohdus cum iis faciat qui posthomerice demum temporibus cultum manium exortum esse putent, ut stans a parte ethnographorum, qui hunc cultum numinum superiorum venerationis principium ducant,

reliquias huius moris apud Homerum invenisse sibi videatur. Eo auctore Graecos, antequam ad Homeri tempora pervenirent, permulta cogitasse et didicisse necesse est. In rebus quibus exstitisse aliquando manium cultum probat, sunt et sacrificium duodecim iuvenum umbrae Patrocli ψ 475 et ludi funebres ψ 257 sqq. qui, quamvis homericis heroibus in deliciis fuerint, tamen pro reliquiis habendi sunt antiqui cultus manium qui Homeri aetate universe iam evanesceret. In his sunt quoque ludi funebres in honorem Amaryncei ψ 630. Causa ludorum haud adeo pietas erga mortuum, sed potius timor fuit. Placare ludis sibi videbantur mortuorum animas ne vivis incommodo essent. Fortasse cum hoc cultu cohaeret mos vita defunctorum oculos et os comprimendi λ 426, $\mathcal{A}$ 453, ω 296. Lamentationem funebrem, collectionem ossium, alia, ut satis nota, mitto; sed plus valet quod μ 13 et Z 418 una cum mortuo arma eius comburuntur; qui mos certe non exstitisset nisi credidissent etiam post mortem $\psi\upsilon\chi\eta$ his armis uti posse. Adhibeo denique Helbigii (Das Homerische Epos² aus den Denkmälern erklärt, Leipzig 1887 pag. 52) auctoritatem scribentis: »Für das homerische Zeitalter ist der Gebrauch von Totenopfern sicher bezeugt", ne quis amplius dubitet, quin, ut alii populi, sic quoque Graeci antiquissimi potestatem quandam qua vivos vexarent mortuis tribuerint.

Eo fit, ut (Rohde o. c. pag. 240) apud Homerum homo occisus evadat *θεῶν μῆνιμα* homicidae (X 358, λ 73). Posterioribus temporibus animus occisi percussorem persequitur Plato Legg. 9, 865 D. E. cf. Xen. Cyrop. 8, 7, 18. Aesch. Cho. 39 sq. 323 sqq. Plato Legg. 9, 866 B. Antiph. Tetr. 1 γ 10. 3 δ 10. Aesch. Cho. 287. Ant. Tetr. 3 α 4, 3 β 8. Soph. Trach 1201. Eur. I. T. 778. Med. 608. Aesch. Cho. 278. Plato Phaedr. 244 D. Orph. hymn. 37, 7. cf. 39, 9, 10. Persecutionis participes sunt *ὁ τεθνεώς, οἱ νόμοι θεοὶ οἱ κάτω* Ant. or. 1, 31

In his omnibus cavendum quidem est, ne instituta historicae aetatis, quibus cultus et feriae in honorem manium et deorum inferorum rationi cuidam philosophicae accommodarentur (cf. Orphicos, mysteria Eleusinia e. a.) confundamus cum veris vetustissimae aetatis moribus, sed satis apparet Graecorum et homericorum et antehomericorum animos persaepe numinum inferorum minime oblitos fuisse nec semper leviter gaudiis tantum vitae indulsisse. Quod nemo mirabitur, qui ex haud paucis Herodoti narrationibus tristiores meditationes a Graecis minime alienas fuisse intellexerit. Quamobrem, si plerumque heroes homerici admodum leviter more ionico vivunt, fieri potest ut pars Graecorum, sive magis seria sive timidior, mentem plus quam ceteri in deos inferos eorumque cultum adverterit neque

hanc inclinationem animi in φορικοῖς ostendere neglexerit.

His perpensis sponte ad Athenienses reducimur, quos in φορικοῖς cultum deorum inferorum spectasse et vidimus et videbimus. Accedit enim quod etiam caerimoniae in expiando scelere et conciliandis propinquis (οἱ καθartische und hilastische Ceremonien" O. Muelleri Eum. 138) cultum deorum inferorum sive χθονίων in mentem revocant: libationes aquae (νηφάλια i. e. sine vino), potiones mellis (μελίκρατα) conciliandi (τοῦ μελίσσειν) gratia mixtae, hostiae in partes concisae et combustae (cf. τάφοις ἐντέμνειν); animadvertendum quoque est heroibus aut mortuis sacrificari dici ἐραγίζειν. Locos ad hanc rem pertinentes apud Rohdium (pag. 248) hos invenio: Ap. Rhod. Arg. 4, 712 sqq. (ἰλασμός); Soph. O. C. 466 ubi ἰλασμός Eumenidum improprie παθασμός vocatur); Apollod. fr. 36; Theocr. 2, 36 cum Schol.; Lucian. Philops. 15; Tzetz. Lyc. 77 Auctore Rohdio omnes di hilastici naturam χθονίων habent, in his praesertim Ζεὺς μελίχιος, qui sicut omnes χθόνιοι figura serpentis effingebatur, cuius rei argumento sint tabulae votivae in Piraeo inventae (Bull. de corresp. hellén. 7, 507 sqq. CIA II 1578 sqq.). Cum Hecate χθονία idem occurrit Larisae (Διὶ Μελιχίῳ καὶ Ἐροδίᾳ Bull. 13, 392) Alii θεοὶ μελίχιοι in Locrorum sacrificiis nocturnis colebantur in modum cultus deorum infero-

rum (Paus. 10, 38, 8), quibuscum comparari possunt conventus nocturni Areopagitarum a scriptoribus veteribus commemorati (Luc. Hermot. 64). Etiam di averunci (*ἀποτρόπαιοι*) in numero *χθονίων* habendi sunt, quoniam una cum mortuis et Hecate die mensis tricesimo colebantur. Rohdus adeo *Δία ἀποτρόπαιον* pro *χθονίῳ* habet; praeter quem quidem *Ἀθηνᾶ ἀποτρ* et *Ἀπόλλων ἀποτρ.* memorantur (Inscr Erythraeae Dittenberger, Syll. 370, 69. 115); animadvertit tamen Rohdus officia deorum olympiorum et inferorum non semper discreta fuisse. Sed ut quae dixi affirmem et explicem, iterum O. Muellerum (Eum. 139) loquentem introducere iuvat: »Auf der andern Seite ist es im höchsten Grade wahrscheinlich, dass alle Sühngebräuche ursprünglich den Gottheiten der Erde und Unterwelt, den Chthonischen und Katachthonischen Göttern galten, und wenigstens in stehenden, regelmässig wiederkehrenden Cultusgebräuchen nur diese Götterwelt zu versöhnen nöthig erachtet wurde. Zwar kommen auch bei den auf der lichten Oberwelt waltenden, Olympischen Göttern hilastische Gebräuche vor, wie bei Zeus und Apollon: aber bei genauerer Betrachtung scheint mir überhaupt kein Zweifel zu sein, dass es doch eigentlich Gottheiten und dämonische Wesen der Unterwelt sind, denen der versöhnende Cultusgebrauch zunächst gilt.»

Cultum deorum *μειλιχίων* Athenis antiquissimum fuisse, patet ex Plut. Thes. 12 (cf. Töpffer, Attische Genealogie 1889, p. 247 sqq.), ubi gens Phytalidarum Theseum lustrasse dicitur qui olim Scironem et alios occidisset (*ἀγνίσαντες καὶ μειλίχια θύσαντες*). In hac gente cultus ille hereditarius erat; di, quibus sacrificabant, erant *χθόνιοι*, Demeter et Zeus Meilichios (Paus. I, 37, 2. 4).

Sed ea quae protulimus satis probare videntur Graecorum animos saepe in cultum *χθονίων* conversos fuisse. Iam diligentius examinemus quidnam hoc in iudiciis de *φονικοῖς* valuerit.

Tribunalia quae posterioribus temporibus Athenis de causis capitalibus iudicarent erant quinque, quae de re imprimis notabilis est locus Dem. in Aristocr. 1) 64—77, cui accedunt Pollux VIII 117—120 et *Ἀθηναίων πολιτείας* caput 57^{num}, unde hausisse sua videtur Harpocratio s. v. *ἐπὶ Παλλαδίῳ, ἐπὶ Δελφινίῳ, βουλευσεως*. In his tribunalibus auctoritas Prytanei, olim, ut supra vidimus, fortasse maior, postea pro nihilo erat, cum ad Prytaneum de rebus, non de personis iudicaretur. De iudicio in Phreatto cum pauca comperta habemus, tum quae comperimus ad nostram quaestionem parum pertinent. Restant Delphinium, Palladium, Areopagus, quorum in primo agebatur de caedibus iustis, in secundo de caedibus involun-

1) Oratorum atticorum paragraphos citavi.

tariis, in tertio de caedibus consulto factis, de veneficio aliisque rebus gravibus. Horum tribunalium maxime venerabilis erat Areopagus ideoque antiquissimus fuisse videtur, praesertim si reputemus Graecos antiquitus inter caedem voluntariam et involuntariam non distinxisse. De iudiciis honestis et aequis Areopagitici collegii apud scriptores veteres haud pauci loci occurrunt. Laudo tantum 1):

[Lys.] VI 14 (contra And.): ἐν Ἀρείῳ πάγῳ, ἐν τῷ σεμνοτάτῳ καὶ δικαιοτάτῳ δικαστηρίῳ <ὁ> ὁμολογῶν μὲν ἀδικεῖν ἀποθνήσκει, ἐὰν δὲ ἀμφισβητῇ, ἐλέγχεται, καὶ πολλοὶ οὐδ' ἔδοξαν ἀδικεῖν.

Aesch. I 92 (in Timarchum) Areopagiticum collegium τὸ ἀκριβέστατον συνέδριον τῶν ἐν τῇ πόλει vocat.

Lyc. I 12 (in Leocr.) κάλλιστον ἔχοντες τῶν Ἑλλήνων παράδειγμα τὸ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ συνέδριον, ὃ τοσοῦτον διαφέρει τῶν ἄλλων δικαστηρίων, ὥστε καὶ παρ' αὐτοῖς ὁμολογεῖσθαι τοῖς ἀλίσκομένοις δικαίαν ποιεῖσθαι τὴν κρίσιν.

Dem. in Aristocr. 65: Πολλὰ μὲν δὴ παρ' ἡμῶν ἐστι τοιαῦθ' οἷ' οὐχ ἐτέρωθι, ἐν δ' οὖν ιδιότατον πάντων καὶ σεμνότερον πάντων, τὸ ἐν Ἀρ. π. δικαστήριον.

Tanta erat veneratio qua fruebatur Areopagus ut coram eo ridere non liceret (Aesch. in Timarch. 83

1) Plures locos, in quibus tamen nonnullos ex scriptoribus posterioribus quorum auctoritas parum valet, habet Meursius, Areop. (1626) c. IV.

sq.). Apud Dem. in Aristocr. 66, postquam Areopagum mythicis temporibus de Marte et de Oreste iudicasse commonefecit, hoc legimus: *Καὶ τὰ μὲν δὴ παλαιὰ ταῦτα· τὰ δ' ὕστερον, τοῦτο μόνον τὸ δικαστήριον οὐχὶ τύραννος, οὐκ ὀλιγαρχία, οὐ δημοκρατία τὰς φονικὰς δίκας ἀφελέσθαι τετόλμηκεν, ἀλλὰ πάντες ἀσθενέστερον ἢ τὸ δίκαιον εὐρεῖν ἡγοῦνται περὶ τούτων αὐτοὶ τοῦ παρὰ τοῖς εὐρημένου δικαίου. Πρὸς δὲ τοῖς τοιούτοις οὔσιν, ἐρτανθὶ μόνον οὐδεὶς πώποτ' οὔτε φεύγων ἄλλους οὔτε διώκων ἡττηθεὶς ἐξήλεγξεν ὥς ἀδίκως ἐδικάσθη τὰ κριθέντα.*

Locum ubi tale collegium consideret, religionibus quibusdam vetustis sacrum fuisse per se constat. Sed qui di imprimis ibi colebantur? Nomen ipsum, quamquam sunt qui rem aliter explicare velint, ad Martem spectare videtur. Si Delphinium Apollinis, Palladium Minervae cultum in mentem revocant, nonne iudicia in Areo pago (Martis colle) cum Martis cultu habuerunt communionem? eius scilicet Martis, cuius delubrum prope ipsum collem fuisse videtur? 1) Iam veteres communi consensu nomen collis a nomine dei derivant: alii, ut E. M. s. v. et Aesch. Eum. v. 688, nomen ei datum esse dicunt quod Amazones hic Marti sacri-

1) Aesch. Eum. 688: *πάγον δ' Ἀρειον* (Wecklein: *ἐδεῖται* pro *Ἀρειον*) *τόνδ' κτλ.* Cf. Preller, Gr. Myth. p. 341. U. v. Wilamowitz—Möllendorf, Ar. u. Athen II, p. 335 *τόνδ'* corruptum esse putat conicitque *οἷδ'*.

ficarint, alii quod ipse Mars in iudicium ibi de caede vocatus sit, ut Paus. I 28, 5: *Καθὸ καὶ ὁ Ἄρειος πάγος καλούμενος, ὅτι πρῶτος Ἄρης ἐνταῦθα ἐκρίθη*, et Suid. s. v.: *ἐκλήθη δὲ καὶ Ἄρειος πάγος, ἦτοι ὅτι ἐν τῷ πάγῳ ἐστὶ καὶ ἐν ὕψει τὸ δικαστήριον. Ἄρειος δέ, ἐπεὶ τὰ φοινικὰ δικάζει, ὁ δὲ Ἄρης ἐπὶ τῶν φόνων. ἢ ὅτι ἐπηξεν τὸ δόρυ ἐκεῖ ἐν τῇ πρὸς Ποσειδῶνα ὑπὲρ Ἀλκροθίου δίκῃ, ὅτε ἀπέκτεινεν αὐτὸν βιασάμενον Ἀλκίππην τὴν αὐτοῦ καὶ Ἀργαύλου τῆς Κέκροπος θυγατρὸς, ὥς φησιν Ἑλλάνικος ἐν α.* De eodem certamine iudiciali Martis contra Neptunum agunt Apollod. III 14, 2, 3 (= Müller FHG I p. 174), Marmor Parium 3 (= FHG suppl. ad I), Din. I 87, Aesch. ep. XI, 8. 1)

Si quid veri hae fabulae continent, Martis cultum quodam modo ad iudicia in Martis colle pertinuisse necesse est. Sed qualis ille Mars fuit? Belli deus ferox quem *E* 31 Minerva alloquitur: *Ἄρης Ἄρης βροτολογέ,*

1) Alia mythica quae memorantur in Areo pago iudicia sunt: de Cephalo Apollod. III, 15, 1, 8 (FHG. I, 176); de Daedalo Apollod. III, 15, 9, 2 (FHG. I, 179); denique de Oreste in Aeschyli tragoedia Eumenides inscripta. Quod ad nominis originem attinet, Kochlerus (Hermes VI, 104) et Wachsmuthius (Stadt Athen I, 428) nomen Areopagi ab *ἀρά* derivantes explicant „collem execrationis;” contra Tümpelus (Fleckeisens Jahrb. Elfter Supplementsband p. 688) *ἄρειος* ab *ἀρά* derivari posse negat, quoniam ad *ἀρά*: *ἀραιός*, quemadmodum ad *Ἄρης*: *ἄρειος*, ad *ἀρής*: *ἀρειών* pertineat. Duentzerus (Fleck. Jahrb. 56 p. 64) nomen ad vocabula *ἀρέω*, — *σχω*, — *στέγω*, — *σιός* refert, ita ut significet „collem expiationis.” „Aber ein Adj. *ἄρειος* dieses Stamms und Sinns ist sonst nirgends verbürgt,” dicit Tuempelus l. c.

μιαϊφόνε, τειχεσιπλήτα? Pugnator qui a Diomede vulneratus *E* 860 ἔβραχε ὅσσον τ' ἐννεάχιλοι ἐΐΦαχον ἢ δικάχιλοι ἄνδρες ἐν πολέμῳ? Ille qui *Φ* 407 postquam cecidit septem plethrorum spatium corpore suo occupavit? Amentem illum qui *E* 761 οὐτινα Φοῖδε θέμιστα? Cuius cultum plerique a Thracia ortum existimant? Multum abest ut credam. Principio deum quendam Martem fuisse ab his omnibus prorsus diversum complures viri doctissimi docuerunt, quorum imprimis sequar Stollium in Roscheri »Ausführliches Wörterbuch der griechischen und römischen Mythologie“, adhibitis tamen Tuempeli (Fleckeisens Jahrb. Elfter supplementsband pp. 641—752) aliorumque opinionibus.

Memoratu digna sunt epitheta Martis Hom. h. 8, ubi deus non tantum nominibus φέρασπι, χαλκοκορυστά, καρτερόχειρ imploratur, sed prorsus etiam aliis: ἔρκος Ὀλύμπου, συναρῶγέ θέμιστος, δικαιοτάτων ἀγέ φωτῶν. Quem hymnum, quamquam non immerito fortasse in orphicis numeratur, speciem quandam antiquae informationis prae se ferre vix negari potest. Mirum igitur non est, quod in nomine dei explicando interpretes adeo inter se dissentiunt ut alii a voce ἄρω, αἶρω, tollere, alii a voce ἀρά (ἣ ἐστι βλάβη), perniciēs, ultio, execratio, ducant. Huic sententiae qui favent, cum nomine Eumenidum Macedonio Ἀράντιδες dei nomen comparant. Nomen autem Eumenidum Macedonium

Crusius (Roscher s. v.) non cum voce ἀρά, sed potius cum voce Ἀράς, st. ἀραρ-, antiquiore vocis Ἀρης, st. ἄρηρ-, forma, componit. Quae res utcunque se habet, Furias sive Eumenides comites fuisse Martis apparet; quae Martis et Furiarum consuetudo quantum ad rem de qua nunc disputatur explicandam valeat mox videbimus, sed iam hic non possum non memorare Furiarum sacellum subterraneum fuisse prope Areum pagum 1).

Secundum viros doctos quos citavi deus Ἀρης Thraciam patriam non habet. Iam inde ab Homero quidem N 301, ο 361 (cf. Soph. Ant. 970, O. R. 196, Hdt. V 7) haec est patria gratissimaque terra Martis, sed operae pretium est audire Tuempelum (o. c. p. 718): »Wie kam Ares zu seinem bis heute noch unbezweifelten Thrakerthum? Die eine Stütze desselben ist Homer. Dieser aber trennt, wie A. Riese (Fleckeisens Jahrb. 115, 225 sqq.) überzeugend dargethan hat, ausdrücklich das östlich vom Strymon, n. w. von Ilion gelegene Land Thrake von Pierien am Olympos erst spät, welches höchst wahrscheinlich durch eine uns berichtete Auswanderung der Pierier nach Thrakien um und vor 500, mit diesem in Verbindung gesetzt wurde, während pierische Thraker in Böotien bei Daulis auf einer noch erkennbaren Combination des

1) Paus. I, 26, 8.

Thukydides beruhen. Die Verknüpfung des Ares mit dem kriegerischen Barbarenvolk des Nordens, den Thrakern, auf deren Rechnung später mancher nach Süden gerichtete Einfall nördlicher Stämme gesetzt ist, kann also nur eine dichterische sein. — Was das andere Argument, n.l. die angebliche thrakische Herkunft der mit Ares mythologisch verbundenen Aloiden betrifft, so liegt Aloïon, das H. D. Müller (Ares p. 87) sonst mit Recht beizieht, nicht etwa in Thrake, sondern höchstens in Pierien, eigentlich freilich nur in Thessalien. Wir müssen also annehmen, dass bloss unorganisch durch historische Verhältnisse die Aloiden eine ihnen angemessene Function in der Aresreligion übernommen haben, wofür auch ihre Doppelung spricht, sowie das Fehlen von Arescult in dem durch die Aloiden gestifteten Askra (Paus. IX 29, 1) sowie zu Anthedon, wo ihre Gräber gezeigt wurden (IX 22, 5)."

Causa cur Mars deus tutelariorum Thracum factus sit, quaerenda est in moribus Thracum rudibus et bellicosis. Eodem modo postea Rhesus, Diomedes, Lycurgus Martis filii facti in Thraciam transferuntur. Secundum Stollium (apud Roscherum s. v. Ares) Thraces barbari a Graecis demum qui antiquissimis temporibus colonias in Thraciam deduxerunt, nomen acceperunt et quidem a nomine regionis, quam iam antea Thraciam dictam fuisse credit. Thraces hi barbari habebant quendam

barbarum belli deum quem novi illi graeci Thraciae incolae cum *"Αρεῖ* suo compararunt, atque ut in theocrasiis saepe fit, quamquam ei satis dissimilis fuit, tamen *"Αρεῖα* nominarunt. Fuerunt hi graeci Thraciae incolae nulli alii nisi Thraces qui mythici dicuntur qui in Boeotia et Attica quoque consederunt (Wachsmuth, d. Stadt Athen I 399) ibique cum incolis indigenis coaluerunt. Iam apud hos Boeotiae et Atticae incolas monet Stollius antiquissimum inveniri Martis cultum atque hinc eum profectum esse in Thraciam, non e Thracia in Boeotiam. Sic igitur *"Αρης* quamquam in Thracia cum barbaro quodam belli deo coaluerit, in ipsa sua patria Boeotia longe alius naturae erat. Ex qua patria, ut animadvertit Stollius, *"Αρεως* notitia quoque transmigravit ad Minyes et Phlegyes Boeotiae septentrionalem partem incolentes, quibus heroes fuerunt Ascalaphos, Ialmenos, Phlegyas, Martis filii. Quo factum est ut e fabula de urbis Thebarum origine nonnulla in fabulam Argonauticam Minyum transirent. 1)

1) „Von den Pelasgern Thebens haben die am Helikon wohnenden Thraker den Ares überkommen, sowie andererseits der orphische Dionysosdienst von ihnen zu den Kadmeionen übergegangen ist, Stoll Ares p. 38. Es herrscht vielfach die Ansicht, dass die Kadmeionen den Ares von den Thrakern, erhalten haben (Welcker, Gr. Götterl. I p. 415 sq. H. D. Müller, Ares p. 80. Gerhard, Gr. Mythol. I p. 368), allein das Umgekehrte ist annehmbarer, da es bei den Thrakern, mit Ausnahme der Sage von den dem Ares feindseligen Aloaden und einiger spät entstandenen genealogischen Notizen, keine besonderen Mythen über Ares giebt, während dieser Gott in die älteste Geschichte von Theben vielfach verflochten ist.“

Sed iam quaestio est qualis fuerit deus ille boeoticus "Αρης; qui cum Venere (προμάτωρ γένους Aesch. Sept. 137; Hes. Theog. 937) coniunctus in numero principum deorum habebatur (θεῶν προγενῶν) Cadmionum; cf. Aesch. Sept. 105 παλαίχθων "Αρης, a quo omnis Spartorum, i. e. e dracontis dentibus natorum, nobilitas se genus ducere perhibebat. Muri quibus illa Mavortia proles includebatur, τεῖχος "Αρειον vocabantur A 407. Venerem autem cum Marte coniunctam nullam aliam fuisse nisi Erinyem transformatam feliciter Tuempelus coniecisse mihi videtur (o. c. p. 705 sqq.); attendas imprimis scholium ad Soph. Ant. 126 ubi draco quem, antequam urbem condiderit, Cadmus prope fontem Martium 'Αρεία κρήνη (Apollod.) occidit, Marte et Tilphossa Erinye ortus esse dicitur, quae Tilphossa prope Haliartum habitans similis est Cereri Erinyi Thelpusae in Arcadia sitae (Stoll. Ares p. 3, 5 sqq.). Mars autem, monstri pater quod alibi poetice »e terra natum" vocatur 1), est deus χθόνιος, ut natura ab Erinye illa non diversus fuerit; Cadmus monstro pernicioso interfecto salutis reipublicae auctor factus est. Ut cum Marte in gratiam rediret, per annum ei serviit; tunc vel filiam eius in matrimonium accepit,

1) γηγενής δράκων Eur. Phoen. 932. Parum callide scholiasta (Dindorf III, 255, 14) epitheton poeticon ita interpretatur; ἐπειδήπερ ἐκ Γῆς καὶ "Αρεως ὁ δράκων ἦν.

ut deus plane placatus videretur. Falsa tamen specie. Nam Mars deinceps in perpetuum se genti Cadmeae inimicum prae-buit Thebasque peste sterilitate fame belloque vexavit. Postea, quo tempore poetae epici canere bella Thebana coeperunt (*A* 365 sqq.), Mars deus belli quidem factus est (*E* 800 sqq., *K* 283 sqq., *Ξ* 113 sqq., *ψ* 346, *λ* 271, 326, *ο*. 244), ut prioris eius naturae notio obsoleverit; saepenumero tamen deus est qui pestem perniciemque mittit (Soph. *O. C.* 185; *Ai.* 254, 706; *O. C.* 1386; *El.* 1365, 1400). 1)

Optime meritis est de scientia mythologica Tuempelus qui demonstravit huius Martis cultum cum Furiarum cultu arte coniunctum fuisse idque non solum Thebis, sed etiam ad exemplar Thebarum in aliis regionibus. Quia autem aliunde (cf. v. c. Aeschyli *Eumenides* et Sophoclis *Oedipum Coloneum*) constat proximis Athenis Furias *Σεμνὰς*, Deas venerabiles, magnis honoribus cultas fuisse, veri simile est pristinos Atticae indigenas haud minus quam Thebanos Martem *χθόνιον* coluisse, collemque qui a Marte ipso, ut videtur, nomen habeat Arcopagum numinum talium inferorum cultus expertem non fuisse. Accedit quod revera (Köhler in

1) Adici potest quod in scriptoribus veteribus Artemidorus Oneirocrit. 2, 34 p. 200 f. ed. Reiff.) Martem partim saltem deum *χθόνιον* fuisse dicit, quodque eius attributum, cuspis, symbolum ultionis necis et iudicii capitalis fuisse videtur, cf. Harpocr. s. v. *ἐπενεγκέν δόρυ*, Suid. s. v. *Ἀρεῖος πάγος* (supra laudatum).

Herm. VI p. 106 sq., Töpffer Attische Genealogie p. 171 sqq.) circa Martis collem plura sacra antiquissima pelagicae originis sedem habebant, quae cuncta naturam *χθονίαν* prae se ferebant. Hic aditus in inferos patere videbatur, hic sacrificabatur *μελιτούττη*, ἣ ἐδίδοτο τοῖς νεκροῖς ὡς εἰς τὸν Κέρβερον (Schol. Ar. Lys. 601); hic gens Hesychidarum non solum daemonis Hesychi cui ille inexorabilis inferorum custos consopiens erat, sed etiam Furiarum sacra et sollemnem Dearum venerabilium *πομπήν* curabat. Areopagitico quoque collegio Furiarum cultum quodam modo curae fuisse significari videtur locis hisce: Din. I 47: ἐπιωρκηκὸς μὲν τὰς σεμνὰς θεὰς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς οὐς ἐκεῖ διόμνυσθαι νόμιμον ἐστίν, et Schol. in Dem. 552, 6 (Mid. 115): ἐπειδὴ γὰρ [ἐν] Ἀρείῳ πάγῳ τὰ τῶν ἱερῶν τῶν Εὐμενίδων ἐπετέτραπτο καὶ πλησιὸν ἴδρυτο τῆς βουλῆς 1). Furiarum sacellum subterraneum prope Areopagum fuisse (Paus. I 28, 19) iam supra dictum est.

Propter has et alias rationes Tuempelus inter Areum pagum et »Martis» urbem Thebas consuetudinem quandam fuisse persuasum sibi habet, nec eo quod posterioribus temporibus Minerva Atticae regionis dea summum locum in iudiciis areopagiticis tenet refutari se

1) Notandum est, quod scholiasta addit: καὶ οἱ μὲν φασὶν ὅτι διὰ τὸν Ὀρέστην ἐκεῖ καθιδρύθη· βέλτιον δὲ λέγειν ὅτι διὰ τὰς φονικὰς.

credit: hoc enim fieri potuisse ut collis ille Areopagus iam dictus fuisset antequam *φονικά* iudicia ibi instituta essent. Quibus perpensis adducor ut Areopagum revera antiquum Martis cultus sedem fuisse libenter credam: in hoc colle in honorem dei *χθονίου* institutum esse videtur vetustissimum tribunal quod de causis capitalibus iudicaret, cuiusque potestas et auctoritas, ut supra vidimus, fortasse a Dracone et Solone auctae, posterioribus temporibus nunquam eo usque decreverunt, ut (Dem. in Aristocr. 66) *αἱ φονικαὶ δίκαι* ei adimerentur, quod oratores Attici nunquam laudibus efferre desierunt.

Sic igitur aliis quoque argumentis Areopagi antiquitas probatur quam iis quae protulimus capite primo. Addo locum qui Tuempelum Stollium aliosque fugisse videtur, sine dubio tamen, ut opinor, huc pertinet, sc. Schol. Aeschin. I 188: *Οἱ δὲ Ἀρεοπαγῖται τρεῖς ποντοῦ μηνὸς ἡμέρας τὰς δίκας ἐδίκαζον τὰς φονικάς, ἐκάστη τῶν θεῶν (Furiarum) μίαν ἡμέραν ἀπονέμουντες ἣν δὲ τὰ πεμπόμενα αὐταῖς ἱερὰ πόπανα καὶ γάλα ἐν ἄγγεσι κεραμικοῖς. φασὶ μέντοι αὐτὰς οἱ μὲν Γῆς εἶναι καὶ Σκότους, οἱ δὲ Σκότους καὶ Εὐωνύμης, ἣν καὶ Γῆν ὀνομάζουσθαι, κληθῆναι δὲ Εὐμενίδας ἐπ' Ὀρέστου, πρότερον Ἐρινίας καλουμένας. Cum quo loco conferre iuvat Poll. VIII 117: καθ' ἕκαστον δὲ μῆνα τριῶν ἡμερῶν ἐδίκαζον ἐφεξῆς (Areopagitae), τετάρτῃ φθίνοντος, τρίτῃ, δευτέρῃ*

His locis, cum Eumenidum saltem cultum ad Areopagitarum iurisdictionem pertinere ex iis pateat, affirmatur opinio Martem quoque, Furiarum comitem, vetustissimis temporibus aliquantum hac in re valuisse.

Restat ut brevi examinemus num Atticae regionis incolae antiquissimi Thebanis praehistoricis satis cognati fuerint, ut iis eorundem fere ac Thebanis deorum cultum tribuere fas sit. Etiam hic eodem quo ante duce uti iuvat. Illos antiquissimos Martis cultores non Cadmiones sed Aones fuisse quorum cultus in novam Cadmionum civitatem translata esset, Tuempelus ex Pausania IX, 5, 1 satis nobis probavit: „die Aonen werden in das neue Gemeindewesen herübergenommen, womit eine nur einschränkende Anerkennung ihrer Gottheiten bei dem toleranten und pietätvollen Sinn der Hellenen selbstverständlich verbunden ist.” Eiusmodi aliquid Athenis accidisse facilius credet qui quae a viris doctis his proximis annis de populi Atheniensium origine disputata sint, attenderit.

De antiquissimis Athenarum incolis locus memorabilis est Hdt. VIII 44: *Ἀθηναῖοι δὲ ἐπὶ μὲν Πελασγῶν ἔχόντων τὴν νῦν Ἑλλάδα καλεομένην ἦσαν Πελασγοί, οὐνομαζόμενοι Κραναιοί, ἐπὶ δὲ Κέκροπος βασιλέως ἐκλήθησαν Κεκροπίδαι, ἐκδεξαμένου δὲ Ἐρεχθέως τὴν ἀρχήν. Ἀθηναῖοι μετουνομάσθησαν, Ἴωνος δὲ τοῦ Ξουθοῦ στρατάρχου γενομένου Ἀθηναίοισι ἐκλήθησαν ἀπὸ*

τοῦτου Ἱωνες Sed historiae patri ne ipsi quidem antiqui fidem habuisse videntur. Legimus enim apud Strabonem IX, 1, 18 C 397: πολὺ δ' ἂν πλείων εἶη λόγος, εἰ τοὺς ἀρχηγέτας τοῦ κτίσματος ἐξετάζοι τις ἀρξάμενος ἀπὸ Κέκροπος. οὐδὲ γὰρ ὁμοίως λέγουσιν ἅπαντες. τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ὀνομάτων δῆλον. Ἀκτὴν μὲν γὰρ ἀπὸ Ἀκταίωνος φασιν, Ἀτθίδα δὲ καὶ Ἀττικὴν ἀπὸ Ἀτθίδος τῆς Κραναοῦ, ἀφ' οὗ καὶ Κραναοὶ οἱ ἔνιοι, Μοψοπίαν δὲ ἀπὸ Μοψόπου, Ἱωνίαν δὲ ἀπὸ Ἱωνος τοῦ Ξούθου, Ποσειδωνίαν δὲ καὶ Ἀθήνας ἀπὸ τῶν ἐπωνύμων θεῶν. Quin etiam risum tenere nobis difficile est cum veteres scriptores tantum laborare videamus in nominum explicatione, ut ex etymis ipsam historiam petant. Nihilominus etiamsi pleraque nominum etyma excogitata tantum esse videantur ut fabulae quaedam antiquae inter se conecterentur, tamen multitudo nominum probare videtur populum Atheniensium ex plurium populorum permixtione ortum esse. Clarum quidem non est quid nomen Πελασγῶν significet, sed Pelasgos antiquissimos Graeciae incolas fuisse omnium fere consensu creditur. Est igitur aliquid, quod pater historiae Athenienses Pelasgos fuisse asseverat. Voce Κραναοὶ significari videntur ii qui summas urbis partes, fortasse Arcem habitaverant, si meminerimus locutiones Κραναὰ (πόλις) pro ἀκροπόλει Aristoph. Lys. 480. Ach. 75 et αἱ Κρανααὶ = αἱ Ἀθῆναι Pind. Ol. 7, 82, Aristoph.

Av. 123 1). Quod ad *Κεκροπίδας* attinet, in hoc uno saltem viri docti consentiunt Cecropem heroem Atheniensium indigenam fuisse fabulamque eius adventus quasi peregrinus fuisset, posteriore demum aetate inventam esse. Pro nomine *Ἐρεχθιδῶν*, quo saepe appellantur Athenienses, Herodotum usum esse nomine *Ἀθηναίων* vix miraberis si reputaveris Erechtheum alumnum immo filium Athenae sive Minervae habitum esse 2). Reliquum est nomen *Ἴωνων*, quod ab Herodoto cum nomine proprio Ionis coniungitur. De quo tamen Ione quae traduntur fabulae, eum Xuthi vel potius Apollinis filium fuisse atque ducem adversus Eleusinos creatum esse, posterioribus demum temporibus inventae esse videntur, postquam Athenienses pro certo habere coeperunt nationibus stirpis Ionicae se adnumerandos esse.

Undique homines Athenas confluisse urbemque a parvis principiis crevisse ipsa nominis urbis forma pluralis, qua utuntur quoque Syracusarum Thebarum aliarumque urbium nomina, probare videtur, praesertim cum quemadmodum postea in unam urbem Athenas, sic antiquissimis temporibus Atticae incolas in duodecim

1) Thuc. II, 15: τὸ δὲ πρὸ τούτου ἡ ἀκρόπολις νῦν οὖσα πόλις ἦν, καὶ τὸ ὑπ' αὐτὴν πρὸς νότον μάλιστα τετραμμένον καλεῖται δὲ διὰ τὴν παλαιὰν ταύτην κατοίκησιν καὶ ἡ ἀκρόπολις μέχρι τοῦδε ἔτι ὑπ' Ἀθηναίων πόλις.

2) cf. Roscher, Ausführl. Wört. der Gr. u. Röm. Mythol. s. v. Erechtheus,

urbes contractos esse comperimus, ut legimus apud Philochorum (teste Strab. IX 4, 20 C 397): πορθουμένης τῆς χώρας ἐκ θαλάττης μὲν ὑπὸ Καρῶν, ἐκ γῆς δὲ ὑπὸ Βοιωτῶν, οὓς ἐκάλουν ἼΑονας, Κέκροπα πρῶτον εἰς δώδεκα πόλεις συνοικίσαι τὸ πλῆθος, ὧν ὀνόματα κτλ. et Thuc. II 15: ἐπὶ γὰρ Κέκροπος καὶ τῶν πρώτων βασιλέων ἡ Ἀττικὴ εἰς Θησεία αἰὲ κατὰ πόλεις ᾤκεῖτο πρυτανεῖα τε ἔχουσας καὶ ἄρχοντας κτλ. Rem ipsam quae hic narratur in dubium vocare nolim, dummodo ne contractam maiorem e minoribus civitatem unius viri auctoritati neve uni temporis puncto tribuamus; praestat credere paulatim maiora e minoribus coaluisse Thumseroque 1) assentiri, pristinis temporibus varias gentes, quarum nomina originesve aut derivare aut explicare non amplius possimus, Atticam habitasse perhibenti. Quae res quocunque modo se habet, hoc saltem constat, Athenienses, ipsorum originis ignaros fuisse, unde factum est ut libenter αὐτόχθονες appellarentur (Dem. de falsa leg. 261: μόνοι γὰρ πάντων αὐτόχθονες ὑμεῖς ἐστε κτλ.). Αὐτόχθονες enim ii sunt, apud quos omnis memoria maiorum adventus extincta est. Eodem modo v. c. Vascones nostrae aetatis eos 'a quibus nationis discrimine differunt, nomine quod ipsorum lingua »advena'' significet, nuncupare legimus.

1) Hermann—Thumser, o. c. p. 282.

Iam de Ionica illa qua Athenienses gloriabantur origine, videndum est. Traditur 1) aetate Erechthei Xuthum Hellenis filium in tetrapoli Attica consedissee filiamque regis Creusam in matrimonium duxisse; deinde eius (proprie Apollinis) filio Ioni quod bene meruisset de civitate Atheniensium, mandatum esse ut rem publicam constitueret; eundem Ionem tum civitatem Atticam in quattuor *φυλάς* divisisse. Has autem *φυλάς* partim saltem Ionicas fuisse, ipsa nomina probare videntur Geleontes, Aigikoreis, Argadeis, Hopletes (Herodot. V 66), quae ubicunque Iones habitaverunt occurrunt 2). Facile igitur aliquis crediderit, hanc divisionem remotis, cum Iones adhuc Asiam incolerent, temporibus e priore in novam patriam esse translatam, dummodo Ionum migratio nullo dubio obnoxia esset; sed E. Curtii hac de re opinionem 3), Iones primum in Europam demigrasse, posthac vero eorum nepotes in Asiam revertisse ibique colonias condidisse, a multis egregiis viris nunc refutari video 4). Praeterea, si omnes qui ad illas *φυλάς* perti-

1) cf. Euripidis Ionem; Paus VII, 1, 2; Strab. VIII, 7, 1 C 383; Ar. *Ἀθ. πολ.* c. 3.

2) Herm.—Thums. o. c. p. 292. Busolt. Gr. Gesch.² p. 279 etc.

3) Griechische Geschichte p. 110 et copiosius in „Die Ionier vor der ionischen Wanderung“ 1855.

4) cf. R. Pöhlmann (Geogr. u. pol. Gesch. der klass. Altertumswissenschaft von Dr. Iwan Müller p. 363): „Dagegen ist zur Genüge in ihrer Haltlosigkeit erwiesen die Hypothese, auf der Curtius seine ganze Darstellung der ältesten griechischen Geschichte aufgebaut hat, und nach welcher ein

nuissent, advenae fuissent, concludere nobis cum Thumsero 1) et aliis necesse esset, ab iis antiquiores regionis incolas prorsus in potestatem suam esse redactos; quae de re fabulae nullae supersunt. Egregie hac de re disseruit S. F. Hammarstrand in »Attikas Verfassung zur Zeit des Königthums. Besonderer Abdruck aus dem sechsten Supplementbände der Jahrbücher für classische Philologie,“ qui probavit novos et veteres incolas, quamvis credibile sit non sine bellis varias regiones atticas in unam civitatem coniunctas esse, tamen potius inter se pacto convenisse ut iuxta placidi habitarent; hoc unius viri, sive Cecropi sive Theseo ei nomen fuerit, opera factum esse neminem fore qui credat; hoc enim ferre fabularum rationem ut uni viro tribuantur quae temporum progressu paulatim oriri solent. Praeterea veri simile ei videtur non omnes quattuor *φυλᾶς* externae originis fuisse: solos potius Hopletes advenas fuisse qui in Arce consedissent, ceteros iam antea in Attica sedes habuisse. Denique ex institutione deae antiquae Suadae (*Πειθοῦς*) conici posse existimat, pacto potius quam bellis variae originis homines Atticam occupasse.

Teil des wandernden Volkes, die Stammväter der Ionier, von der phrygischen Hochebene aus den westlichen Küstensaum Kleinasien besetzt hätte“ e. q. s.

1) o. c. p. 293.

Multa et varia ad varios Atticae incolas pertinentia in recentiorum scriptorum (Thumseri, Wachsmuthii, Busolti, aliorum) operibus legi possunt, sed haec omnia hoc loco describere longum erat. Operae tamen pretium est attendere quae de nomine Atheniensium animadvertit Ed. Meyerus (Gesch. d. Alt. II p. 198): »Manche Spuren weisen darauf hin, dass alle Ostküsten Griechenlands in einem näheren Zusammenhang mit einander standen;..... der Ortsname Athenai findet sich im Norden Euboeas, am Kopaissee, in Attika und in Lakonien". Quod praeterea ad Pelasgos attinet, hoc addam antiquissimos Atticae incolas eiusdem ac Boeotos originis fuisse ab ipsis scriptoribus veteribus asseverari; quin etiam Ephorus Pelasgos a Boeotia in Atticam esse profectos contendit 1). Postremo satis habeo obiter commemorasse secundum Wachsmuthium Pelasgos Arcem, Iones regionem Athenarum versus orientem sitam, alios alias urbis partes habitasse.

Sed haec hac de re sufficiant. Quocunque enim modo res se habet, cum variae originis homines Atticam habitasse satis constet, atque valde probabile sit Boeotiae et Atticae incolas partim saltem inter se cognatos fuisse, non video quid opinioni, Thebanis cum Atheniensibus Martis *χθονίου* cultum communem fuisse,

1) Busolt, Griech. Gesch.² p. 180, 172. Strab. IX, 401. cf. Diód. XIX, 53.

repugnet. Quae si ita sunt, huius dei cultum postea ab aliorum deorum cultibus pulsum vel potius quodam modo obscuratum esse apertum est. Concedo quidem certi aliquid hac in re neminem unquam reperturum esse, sed mihi cum in aliis tum etiam in rebus sacris olim pactum aliquod factum esse videtur quale fuit id quod appellatur Thesei *συνοικισμός*. Quodsi et priores et posteriores regionum Atticae incolae pro gentium et locorum diversitate alii alium cultum pluris fecerunt, ceteroquin iisdem fere diis omnes Graeci usi sunt, facile fieri potest ut posteriores — sive Iones sive alio nomine eos appelles — etiamsi dii caelestes (non inferi) illi aerumnarum expertes, carminibus epicis celebrati, magis iis cordi essent, nihilominus prioribus cultum suum tristorem et iudicia cum eo cultu coniuncta in hunc modum relinquerent ut vel abrogationem eiusmodi institutorum pro sacrilegio haberent. Egregie igitur affirmatur quod supra iam significavi, summam illius *σεμνοτάτου* collegii auctoritatem, cui soli nec tyrannus, nec dominatio paucorum, non imperium populi *δίκας φορικᾶς* adimere ausa sit (Dem. in Aristocr. 66) rite demum ex hac communione cum antiquissimis illis deorum inferorum religionibus explicari posse. Religionum autem hac antiquitate cum sancitum videatur Areopagi munus iudiciale, cum sine hoc sanctissimo iudiciali munere Areopagus ipse ne cogitari quidem possit, iam satis

probatum esse videtur, — quod probaturum me in fine capitis prioris pollicitus sum — Areopagi iudiciale munus ab origine rationi eius atque naturae convenire ideoque senatorio fuisse antiquius.

III.

DE IIS, QUI IN AREOPAGITICUM SENATUM LEGERENTUR.

Cuiusnam conditionis homines antiquissimis temporibus, quorum vix fama ad nos pervenit, senatores areopagitici fuerint, suspicari fortasse licet, revera ignoramus. De temporibus vero posterioribus, de quibus certa memoria exstat, paucos abhinc annos viris doctis vix dubium esse posse videbatur. Persuasissimum enim erat omnibus archontes magistratu demum defunctos Areopagitas factos esse, quam opinionem ut probarent hos locos attulerunt: Plut. Sol. 19: *συστησάμενος δὲ τὴν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλὴν ἐκ τῶν κατ' ἐνιαυτὸν ἀρχόντων, ἧς διὰ τὸ ἄρξαι καὶ αὐτὸς μετεῖχεν.*

Plut. Per. 9: *ἐχρήτο κατὰ τῆς ἐξ Ἀ. π. βουλῆς, ἧς αὐτὸς οὐ μετεῖχε διὰ τὸ μὴτ' ἄρχων μῆτε βασιλεὺς μῆτε πολέμαρχος μῆτε θεσμοθέτης λαχεῖν.*

Dem. XXVI (in Timocr.), 22 ubi haec lex citatur: *οἱ δὲ θεσμοθέται τοὺς ἐνδειχθέντας εἰσαγόντων εἰς τὸ δικαστήριον κατὰ τὸν νόμον, ἢ μὴ ἀνιόντων εἰς Ἀρεῖον πάγον, ὥς καταλύοντες τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν νόμων.*

[Dem.] in Aristog. B 5. Τοῦτο μὲν γὰρ ὅταν ἀποχειροτονηθῶσί τινες τῶν ἐν ταῖς ἀρχαῖς, παραχρῆμα πέπαινται ἄρχοντες καὶ τοὺς στεφάνους περιήρηνται· τοῦτο δ' ὅσοις τῶν θεσμοθετῶν εἰς ᾽Αρείον πάγον οὐχ οἶόν τ' ἐστὶν ἀνελθεῖν, παρέντες τὸ βιάζεσθαι στέργουσιν [εἰκόντες] ταῖς ὑμετέραις γνώσεσιν.

Poll. VIII, 118: οἱ δ' ἐννέα ἄρχοντες οἱ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν μετὰ τὸ δοῦναι τὰς εὐθύνας αἰὶ τοῖς ᾽Αρεοπαγίταις προσετίθεντο.

Schol. Aesch. I (in Timarchus) 19: Οὗτοι δὲ οἱ ἐννέα ἄρχοντες μετὰ τὸ ἐξελεθεῖν ἐκ τῆς ἀρχῆς ᾽Αρεοπαγῖται γίνονται.

Schol. Dem. p. 484, 14: Οἱ θεσμοθέται οὖν τὸν ἐνιαυτὸν ἥρχον· δεύτερον δὲ ἐδοκιμάζοντο διὰ τὸ ἐκεῖθεν εἰς τὸν ᾽Αρείον πάγον ἀνέρχεσθαι, εἰ μὴ τις μεταξὺ διεβέβλητο. Quibus locis adici possunt Ar. ᾽Αθ. πολ. c. 3 et Bekk. Anecd. Graec. I p. 311, 9.

Aristoteles haec habet: ἡ γὰρ αἵρεσις τῶν ἀρχόντων ἀριστίνδην καὶ πλουτίνδην ἦν, ἐξ ὧν οἱ ᾽Αρεοπαγῖται καθίσταντο.

In Bekk. An. Gr. legimus: περὶ ᾽Αρείου πάγου. αὕτη κρίνει τὰς φοινικὰς δίκας καὶ φαρμάκων καὶ πυρκαϊᾶς. εἰς ταύτην ἀναβαίνουσιν οἱ καλῶς ἄρξαντες θεσμοθέται, ἀνυπεύθυνοι γενόμενοι.

Contra anno 1881 J. H. Lipsius in Leipz. Stud. IV p. 151 demonstrare conatus est archontes iam antequam

magistratu abiissent, in Areopagiticum collegium esse receptos, eique assensi sunt V. Thumserus in 6ta Hermannii Graecarum antiquitatum compendii editione vol. II p. 387 et G. Busoltus in historia sua Graeca¹ vol. I p. 534 A. 3. Aliis tamen Lipsii sententia minime placuit, nec placet mihi, qui redarguere eam conabor partim adhibitis nonnullis quae ab aliis iam animadversa sunt, partim argumentis, quae ipsi mihi rem pertractanti in mentem venerunt. Sunt igitur tres loci, quibus Lipsius opinionem suam probare studet, scilicet [Dem.] in Neaer. 80. Lys. VII 22. Lys. XXVI 11 sq. Quorum locorum primum priusquam describam, exponere interest quae de re tota [Demosthenis] oratio, imprimis ea orationis pars agat, quae huc pertinet:

Apollodorus ut Stephano cuidam noceat, uxorem eius Neaeram accusat quod non civis Atheniensis nata, sed, proprie peregrina (ξένη) sit moresque huius mulieris tanquam pessimos depingit. Ex improba matre filia improba Phano nata erat, quam Stephanus, ut narrat actor, Theogeni archonti regi in matrimonium dederat. Quo factum erat ut haec mulier regina (βασίλισσα) facta sacra quaedam religiosissima procurare debuisset. Areopagiticus senatus, penes quem huius rei cognitio erat, Theogeni multam irrogaverat. Quo facto Theogenes timore perterritus uxorem, ut maioribus periculis se subduceret, repudiaverat. Stephanumque qui sibi πάρεδρος erat,

propterea quod se ab eo deceptum esse viderat, a se dimiserat 1).

Quod ad locum ipsum § 80, qui examinandus est, attinet, haud crediderim post J. Starkeri de Nomophylacibus Atheniensium Dissertationem anni 1880 novi aliquid de eo posse proferri. Magno igitur cum gaudio video L. Cohnium (Berl. Philol. Wochenschr. XIII p. 1398) simpliciter Thumserum et Lipsium refutare ad Starkeri libellum provocando. Quocirca Starkerum imprimis ducem sequar. Revera Theogenem, quo tempore uxorem repudiaret Stephanoque *παρέδρου* dignitatem abrogaret, magistratum nondum deposuisse apparet ex § 83: *ὥς δὲ κατέβη ἐξ Ἀρείου πάγου ὁ Θεογένης, εὐθὺς τὴν τε ἄνθρωπον τὴν ταυτησὶ Νεαίρας θυγατέρα ἐκβάλλει ἐκ τῆς οἰκίας, τὸν τε Στέφανον τὸν ἐξαπατήσαντα αὐτὸν τουτοῦ ἀπελαίνει ἀπὸ τοῦ συνεδρίου.* »Hoc enim quo pacto fieri potuisset” — sic merito rogat Starkerus p. 14, — »si Theogenes octo mensibus ante iam abiisset magistratu, *παρέδρου* igitur non haberet?” Mentio enim facta est § 76 de sacris *ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Διονύσου παρὰ τὸν βωμὸν ἐν Αἰμναις* quibus regina praeerat duodecimo die Anthesterionis h. e. mensis anni attici octavi. Ad haec sacra alludit actor illo loco § 80; quem locum Lipsius et Thumserus ad opinionem suam

1) A. Schäfer, Demosthenes und seine Zeit. III Beilagen p. 179 sqq.

probandam adhibuerunt. Iniuria eos hoc fecisse, ex ipsis loci verbis, quae nunc iam describam, patet; legimus enim: ὡς γὰρ ἐγένετο τὰ ἱερὰ ταῦτα καὶ ἀνέβησαν εἰς Ἐρειον πάγον οἱ ἐννέα ἄρχοντες ταῖς καθηκούσαις ἡμέραις, εὐθὺς ἡ βουλὴ ἡ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ, ὥσπερ καὶ τὰλλα πολλοῦ ἀξία ἐστὶ τῇ πόλει περὶ εὐσέβειαν, ἐζητεῖ τὴν γυναικα κτλ.

Primum quaeritur, quid sit ἀναβαίνειν εἰς Ἐρειον πάγον. Philippius (Areop. und Eph p. 166) hic agi credit de probatione archontis, antequam magistratu deposito in Areopagiticum senatum reciperetur. Quo tantum probat vir egregius se locum nostrum non satis diligenter legisse; quodsi enim verba τὰ ἱερὰ ταῦτα et ταῖς καθηκούσαις ἡμέραις satis attendisset, errorem suum facillime ipse animadvertisset. Namque non modo parum veri simile est archontem octavo demum mense, postquam magistratum deposuisset δοκιμασίᾳ probatum fuisse, sed etiam e verbis laudatis non de probatione sed de sacrificiis quibusdam agi luce clarius est. Sine dubio ἀναβῆναι εἰς Ἐρειον πάγον, quemadmodum ἀνιέναι, ἔρχεσθαι εἰς Ἀρ. π., certo quodam vocis usu ii dicuntur, qui in senatum Areopagiticum leguntur. Non tamen idcirco omnes, qui ἀνέβησαν εἰς Ἀρ. π., senatores Areopagitici facti sunt, atque nostro loco archontes, ut sacro quodam officio perfungerentur, quod certis quibusdam diebus peragendum esset,

ἀναβῆναι diserte asseveratur. Quocirca nihil restat, nisi ut *ἀναβαίνειν* simplici et propria significatione ascendendi accipiamus. Quod egregie eo affirmatur, quod paucis post § 83 idem Theogenes ex Areopago dicitur descendisse: ὡς δὲ κατέβη ἐξ Ἀρείου πάγου ὁ Θεογένης. Immerito igitur Philippius loco nostro archontum magistratu fam defunctorum lectionem in Areopagiticum senatum enarrari credit. Concedendum quoque est Theogenem archontem eiusque collegas cum in Areopagum ascenderent, adhuc in magistratu fuisse. Minime tamen concedendum est, quod Lipsii et Thumseri demonstrare intererat, ascendisse eos, ut senatores legerentur.

Egregrie cum hac loci nostri interpretatione congruunt, quae legimus apud Photium s. v. οἱ νομοφύλακες τίνες: ἔδοξε τισι τοὺς αὐτοὺς εἶναι τοῖς θεσμοθέταις. ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὕτως. οἱ μὲν γὰρ θεσμοθέται κατὰ τὰ πατρια ἐστεφανωμένοι ἐπὶ τὸν Ἀρ. π. ἀνέβαινον, οἱ δὲ νομοφύλακες στραφίοις λευκοῖς ἐχρῶντο, et in lex. Cant. (= lex. Dobr.) s. v. νομοφύλακες: ἑτεροὶ εἰσι τῶν θεσμοθετῶν ὡς Φιλόχορος ἐν τῇ ἐβδόμῃ. οἱ μὲν γὰρ ἄρχοντες ἀνέβαινον εἰς Ἀρ. π. ἐστεφανωμένοι, οἱ δὲ νομοφύλακες στρόφια λευκὰ (cod. χαλκᾶ) ἔχοντες. Etenim, si *ἀναβῆναι* significaret recipi in Ar. senatum probarent haec testimonia non solum archontes sed etiam nomophylaces in hoc collegium receptos esse,

qua de re nusquam, quod sciamus, mentio fit. Praeterea notatu dignissimum est illud quod utroque loco legimus *ἐστεφανωμένοι*. Pollux enim VIII 90 archontem regem cum causam ad Areopagum deferret coronam deposuisse his verbis asseverat: *τάς τοῦ φόρου δίκας εἰς Ἀρ. π. εἰσάγει καὶ τὸν στέφανον ἀποθέμενος σὺν αὐτοῖς δικάζει*. Areopagitas denique a coronis abhorruisse docere videtur Aesch. Ctes. 20 (»ubi sane, ut ipse Starkerus concedit, non de insigni magistratuum, sed de corona quae propter virtutem et de republica merita donari solebat agitur»): *οὐκ ἄρα στεφανωθήσεται ἡ βουλὴ ἡ ἐξ Ἀρ. π.* οὐδὲ γὰρ πάτριόν ἐστιν αὐτοῖς. Itaque si archon coronatus in Areum pagum ascendisse dicitur, sacrificandi solum causa id facere potuisse videtur, quemadmodum verba illa Phot. et lex. Cant. II. nomophylaces, ut eodem officio fungerentur, *στροφαίοις*, vittis, ornatos esse docent. Constat igitur archontes varia propter munera saepius in Areopagum ascendisse, constat eos ascendisse coronatos aut incoronatos. Dubium non esse potest quin Theogenes cum collegis, ut sacra faceret, ascenderit. Locus Ps.-Demosthenis de senatorum Areopagiticorum lectione nihil prorsus docet.

Altero loco, quem attulit Lipsius, Lys. VII (de sacra olea), 22 legimus: *καίτοι εἰ εὐθύς μ' ἰδὼν τὴν μορίαν ἀφανίζοντα τοὺς ἐννέα ἄρχοντας ἐπήγαγες ἢ ἄλλους*

τινὰς τῶν ἐξ Ἀρείου πάγου, οὐκ ἂν ἐτέρων ἔδει σοι μαρτύρων. Hac oratione se defendit, ut notum est, vir qui oleae sacrae excisae accusatus erat. Iam locus hic videri alicui poterit pro certissimo esse indicio senatores Areopagiticos et alios (ἄλλους) fuisse, et novem archontes. Immerito. Qui enim Lysiae verba sic accipiunt, non satis attendunt peculiarem quendam linguae Graecae usum vocis ἄλλος, qua a nostra lingua aliisque plane differt. Ἄλλος enim haud raro usurpatur, ubi aliae linguae adverbia adhibent, qualia sunt praeterea, ceteroquin etc.. Exemplum egregium citat Rauchensteinus ad Lys. l. l. se. Xen. An. I 5, 5: οὐ γὰρ ἦν χόρτος οὐδὲ ἄλλο δένδρον οὐδέν, ubi certe nemo erit qui vertat »non erat septum neque ulla alia arbor.« Adde Thuc. II 14, 1: ἐσεχομίζοντο ἐκ τῶν ἀγρῶν παῖδας καὶ γυναῖκας καὶ τὴν ἄλλην κατασκευὴν (i. e. praeter hos τῇν κατασκευὴν) 1). Veritas igitur necesse est locum nostrum: »si archontes aut (si archontes adducere non potuisses) nonnullos ex Areopagitis adduxisses, aliis testibus tibi opus non fuisset.»

1) Aut, si plura exempla desideres; Plat. Phaed. 110^e καὶ λίθοις καὶ γῇ καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις τε καὶ φυτοῖς. Plat. conv. 191 b: ἀπέθνησκον ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ τῆς ἄλλης ἀργίας. Plat. Gorg. 473 C: ὑπὸ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἄλλων ξένων. Ar. Ἀθ. πολ. c. 57: δικάζει δ'ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ φυλοβασιλεῖς καὶ τὰς τῶν ἐψύχων καὶ τῶν ἄλλων ζώων.

Sed obstare huic interpretationi videtur, quod sermo est de novem archontibus. Dicit fere reus accusatori: tu si revera ipse me vidisti oleam excidentem, quidni ἐφηγήσει me in iudicium vocasti? quidni advocasti novem archontes aut quosdam ex Areopago? — Quod obiter moneam, ἐφηγησις est causam agendi formula, quando aliquis in ipso loco, ubi flagitium perpetravit, apprehenditur, ut ipse magistratus advocari possit. — Sed in crimine ἀσεβείας ἄρχων tantum βασιλεύς iudiciis praeerat, ἡγεμονίαν δικαστηρίου habebat, iudices erant Areopagitae. Advocari igitur in hac oleae excisae causa non Areopagitae et novem archontes, sed Areopagitae et unus archon rex poterant. Illud contra ἐννέα ἄρχοντες optime explicari posse videtur, si hi fuerunt ex Areopagitis.

Hoc fortasse aliquis crediderit. Ut videtur, immerito. Oratores enim res in majus augere solent. Cum igitur oratoris demonstrare interesset penes accusatorem fuisse permultos advocare testes, fieri potest ut numero plurali usus sit, ubi singulari uti debuisset. Sed si quid video locus sanus non est. Ἐννέα illud speciem emblematis prae se ferre videtur. Ἀρχόντων pro ἄρχοντος dixisse videtur orator, — quo modo saepius usurpatur numerus singularis pro plurali, — ut genus potius magistratuum, qui in tali ἐφηγήσει advocari possint, universe indicaret, quam quisnam ex hoc genere potissimum advocari deberet, distincte definiret.

Quod ad tertium locum Lys. XXVI, 41 sq. attinet, argumentum huius orationis, cuius fragmentum tantummodo superest, huc redit: Evander quidam temporibus quae bellum Peloponnesiacum proxime sequebantur a triginta tyrannis stetit, deinde postquam horum dominatio iam sublata erat, archon factus est. Hic igitur ut in δοκιμασίᾳ reprobetur, summa ope nititur accusator. Poenas enim potius huic videbatur luere debere quam summis in civitate honoribus frui: *Καὶ μὲν δὴ βουλευεῖν γε δοκιμασθεῖς*, — sic accusator exclamat, — *πεντακοστὸς ὢν μετὰ τῶν ἄλλων ἐνιαυτὸν ἂν μόνον ἐβούλευσεν, ὥστε καὶ εἴ τι ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ἐξαμαρτάνειν ἐβούλετο, ῥαδίως ἂν ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐκωλύετο. Ταύτην δὲ τὴν ἀρχὴν ἀξιοῖ μόνος αὐτὸς καθ' αὐτὸν ἀρχεῖν, καὶ μετὰ τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλῆς τὸν ἅπαντα χρόνον τῶν μεγίστων κύριος γενέσθαι. ὥστε ὑμῖν καθήκειν περὶ ταύτης τῆς ἀρχῆς ἀκριβεστέραν τὴν δοκιμασίαν ἢ περὶ τῶν ἄλλων ἀρχῶν ποιεῖσθαι. Εἰ δὲ μὴ, πῶς οἴεσθε τὸ ἄλλο πλῆθος τῶν πολιτῶν διακείσεσθαι, ὅταν αἰσθωνται, ὃν προσῆκε δίκας τῶν ἡμαρτημένων διδόναι, τοῦτον ὑφ' ὑμῶν τοιαύτης ἀρχῆς ἡξιωμένον; καὶ φόνου δίκας δικάζοντα, ὃν ἔδει αὐτὸν ὑπὸ τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλῆς κρίνεσθαι;*

Non perspicio, quo modo ex hoc loco concludere aliquis possit archontes munere suo adhuc fungentes iam dignitate senatorum in Areopagitico collegio consedissee. Crediderim potius oratorem, ne ullum argumentum

neglegeret, quo auditores quominus Evandrum probarent deterreret, adlegasse quoque quae minus in promptu essent atque virum adeo post depositum magistratum reipublicae nociturum esse demonstrasse. »Reputate, — sic fere, ut opinor, dicit —, eundem virum, quem hodie summo magistratu dignaturi sitis, munere defunctum in Areopagitas lectum iri.” Cui interpretationi si quis obiectet oratorem sic res, quae non satis ad rem controversam pertineant, agitantem nimium in accusando esse periculoque se committere ne nimio ardore proposito excidat, huic respondeo oratores atticos eiusmodi verborum lenocinia minime neglexisse. Sic vel ipsa hac oratione paucis ante orator auditores monuit ne curarent verba quibus Evandrum se defensurum esse accepit, sc. muneribus publicis maiores suos luculenter perfunctos esse et alia eiusmodi. Quod autem dicit se haec accepisse (αὐτὸν ἀκούω ἀπολογησέσθαι § 3), hoc pro libertate tantum aliqua oratoria est habendum quales apud oratores atticos haud raras sunt. Atqui si quis orator monere potest auditores, ne defensori qui nullum omnino adhuc verbum fecit, aures praebeant, minime, opinor, mirandum est, si hortantem eum, ne in δοκιμασία adversarius probetur, hoc argumento uti vidimus, virum sceleratum post probationem archontem factum munere deposito unum esse futurum ex ipsis iis quibus de sceleribus iudicare datum sit.

Sed altera accedit causa cur oratorem archontes iam priusquam munere abiissent Areopagitas fuisse hunc locum probare negem. Fragmentum, quod superest, posterior tantum pars orationis est. Idem argumentum, quo nostro loco orator utitur, sc. periculum esse ne homo sceleratus aliquando in causis gravissimis iudicaturus sit, quidni fieri potest, ut in priore orationis parte copiosius illustraverit. Ne quis igitur dicat: si dicere voluisset orator, quae tu credis, disertius dixisset. Fieri enim potest, ut nostro loco leviter tantum adumbret, quae antea explicatius exposuerat. Quamobrem a communi opinione, quae disertis scriptorum supra laudatorum ([Demosthenis], Plutarchi, aliorum) testimoniis nitatur, discedere minime ausim.

THESES.

I.

[Lys.] c. Andoc. 14: καίτοι καὶ ἐν Ἀρείῳ πάγω, ἐν τῷ σεμνοτάτῳ καὶ δικαιοτάτῳ δικαστηρίῳ, ὁμολογῶν μὲν ἀδικεῖν ἀποθνήσκει.

Legendum est ὁ ὁμολογῶν.

II.

Din. c. Dem. 80 sq.: ἐπειδὴ ἤκουσε μετὰ τὴν μάχην τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ Φίλιππον εἰς τὴν χώραν ἡμῶν μέλλειν εἰσβάλλειν, αὐτὸς ἑαυτὸν πρεσβευτὴν κατασκευάσας. ἴν' ἐκ τῆς πόλεως ἀποδραίῃ, συσκευασάμενος τῆς διοικήσεως ὀκτὼ τάλαντα, οὐδὲν φροντίσας τῆς τότε παρουσίας ἀπορίας, ἤνιχ' οἱ ἄλλοι πάντες ἐκ τῶν ἰδίων ἐπεδίδουσαν εἰς τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν. τοιοῦτος ὑμῖν ὁ σύμβουλος, καὶ δύο ταύτας μόνας ἐν τῷ βίῳ Δημοσθένης πεποιήται ἀποδημίας, μετὰ τὴν μάχην ὅτ' ἀπεδίδρασκεν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ νῦν εἰς Ὀλυμπίαν, ἐπεὶ Νικάνορι διὰ τῆς ἀρχεθωρίας ἐντυχεῖν ἐβούλετο.

Puncto post σωτηρίαν in virgulam mutato, legendum est: σωτηρίαν, τοιοῦτος ὑμῖν ὢν σύμβουλος, δύο ταύτας

μόνας ἐν τῷ βίῳ Δημοσθένους πεποιήται ἀποδημίας, καὶ μετὰ τὴν μάχην ὅτ' ἀπεδίδρασκεν κτλ.

III.

Lyc. Leocr. 32 sq.: τίνας ἀδύνατον ἦν τῇ δεινότητι καὶ ταῖς παρασκευαῖς ταῖς τοῦ λόγου παραγαγεῖν; κατὰ φύσιν γοῦν βασανιζόμενοι πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν περὶ πάντων τῶν ἀδικημάτων ἐμέλλον φράσειν οἱ οἰκέται καὶ αἱ θιράπαιραι. ἀλλὰ τοῦτους ὁ Λεωκράτης παραδούναι ἔφυγε, καὶ ταῦτα οὐκ ἄλλοτρίους ἀλλ' αὐτοῦ ὄντας· τίνας δὲ δυνατόν εἶναι δοκεῖ τοῖς λόγοις ψυγαγωγῆσαι καὶ τὴν ὑγρότητα αὐτῶν τοῦ ἡθους τοῖς δακρύοις εἰς ἔλεον προαγαγέσθαι; τοὺς δικαστάς.

τοὺς δικαστάς emblemata est. Signa interrogandi post παραγαγεῖν et post προαγαγέσθαι in puncta vertenda sunt. Utrumque τίνας in τινάς mutandum.

IV.

Andoc. de Myst. 133: οἱ διὰ τοῦτο ἔμοιγε δοκοῦσι συλλεγῆναι ἔκεισε. Ἦν' αὐτοῖς ἀμφοτέρω ἢ, καὶ μὴ ὑπερβάλλωσι λαβεῖν ἀργύριον καὶ ὀλίγου πρᾶθείσης μετασχεῖν.

Stephani et Bekkeri lectio ὑπερβάλλουσι praeferenda est.

V.

Xen. Anab. II 6, 29: ἀποθνησκόντων δὲ τῶν συστρατήγων, ὅτι ἐστράτευσαν ἐπὶ βασιλέα σὺν Κύρῳ, ταῦτα πεποιηκῶς οὐκ ἀπέθανε, μετὰ δὲ τὸν τῶν ἄλλων θάνατον τιμωρηθεὶς ὑπὸ βασιλέως [ἀπέθανεν], οὐχ ὥσπερ Κλέαρχος

καὶ οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ ἀποτμηθέντες τὰς κεφαλὰς, ὅσπερ
τάχιστος θάνατος δοκεῖ εἶναι, ἀλλὰ ζῶν αἰκισθεὶς ἐνιαυτὸν
ὥς πονηρὸς λέγεται τῆς τελευτῆς τυχεῖν.

Vocabulum uncinis inclusum expungendum est.

VI.

Ibid. II 5, 8: περὶ μὲν δὴ τῶν θεῶν τε καὶ τῶν
ὄρκων οὕτω γινώσκω, παρ' οἷς ἡμεῖς τὴν φιλίαν συν-
θέμενοι κατεθέμεθα· τῶν δ' ἀνθρωπίνων σὲ ἐγὼ ἐν τῷ
παρόντι νομίζω μέγιστον εἶναι ἡμῖν ἀγαθόν.

Verba τε καὶ τῶν ὄρκων spuria sunt.

VII.

Cic. legg. II 41, 28: Nam illud vitiosum Athenis,
quod, Cylone scelere expiato, Epimenide Crete suadente,
fecerunt Contumeliae fanum et Impudentiae. Virtutes
enim, non vitia consecrari decet.

Iniuria Cicero Impudentiae scripsit.

VIII.

Sen. ad Polyb. de Consol. VIII, 2: tunc Homerus
et Vergilius tam bene de humano genere meriti, quam
tu et de omnibus [et de] illis meruisti, quos pluribus
notos esse voluisti quam <quibus> scripserant, mul-
tum tecum morentur.

Vocabulorum uncinis inclusorum illud expungendum,
hoc inserendum est,

IX.

Sen. Ep. mor. IV 4, § 2: publicae sunt et <cum>
maxime nostrae.

Inserendum est vocabulum uncinis inclusum.

X.

Ibid.: apud me Epicurus est et fortis. Legendum est: et Epicurus est e fortibus.

XI.

Ibid. § 6: si tamen exegeris, non tam mendice tecum agam.

Corrige: non tanquam cum mendico tecum agam.

XII.

Ibid. § 7. Turpe est enim seni aut prospicienti senectutem ex commentario sapere. »Hoc Zenon dixit»: tu quid? »hoc Cleanthes»: tu quid? quousque sub alio moveris?

Pro moveris legendum est mereberis vel militabis.

XIII.

* Val. Max. II 1, 8: ut si qua inter necessarios querela esset orta, apud sacra mensae et inter hilaritatem animorum et <laribus> fautoribus concordiae adhibitis tolleretur.

Inserendum videtur laribus.

XIV.

Errant qui perhibent Vergilium diaeresin bucolicam contempsisse.

XV.

Liv. V 4, 8: Invitus in hac parte orationis, Quirites, moror: sic enim agere debent, qui mercenario milite utuntur, at nos [tanquam] cum civibus agere volumus. Expungendum vocabulum uncinis inclusum.

XVI.

Ἐκτέμωροι erant homines qui sextam redditus partem domino agri cedere debebant.

XVII.

Orationum Antiphontis quae supersunt, nulla ad Areopagum habita est.

XVIII.

Plutarchus in vita Solonis Ἀθηναίων πολιτεία fonte non usus est.

XIX.

De samenzwering van Cylon gaat aan Draco vooraf.

XX.

De verdiensten van Columbus als ontdekker van Amerika worden licht overschat.

XXI.

Het is te betreuren, dat op de Hoogere Burgerscholen niet meer werk wordt gemaakt van de Nieuwste Geschiedenis.

XXII.

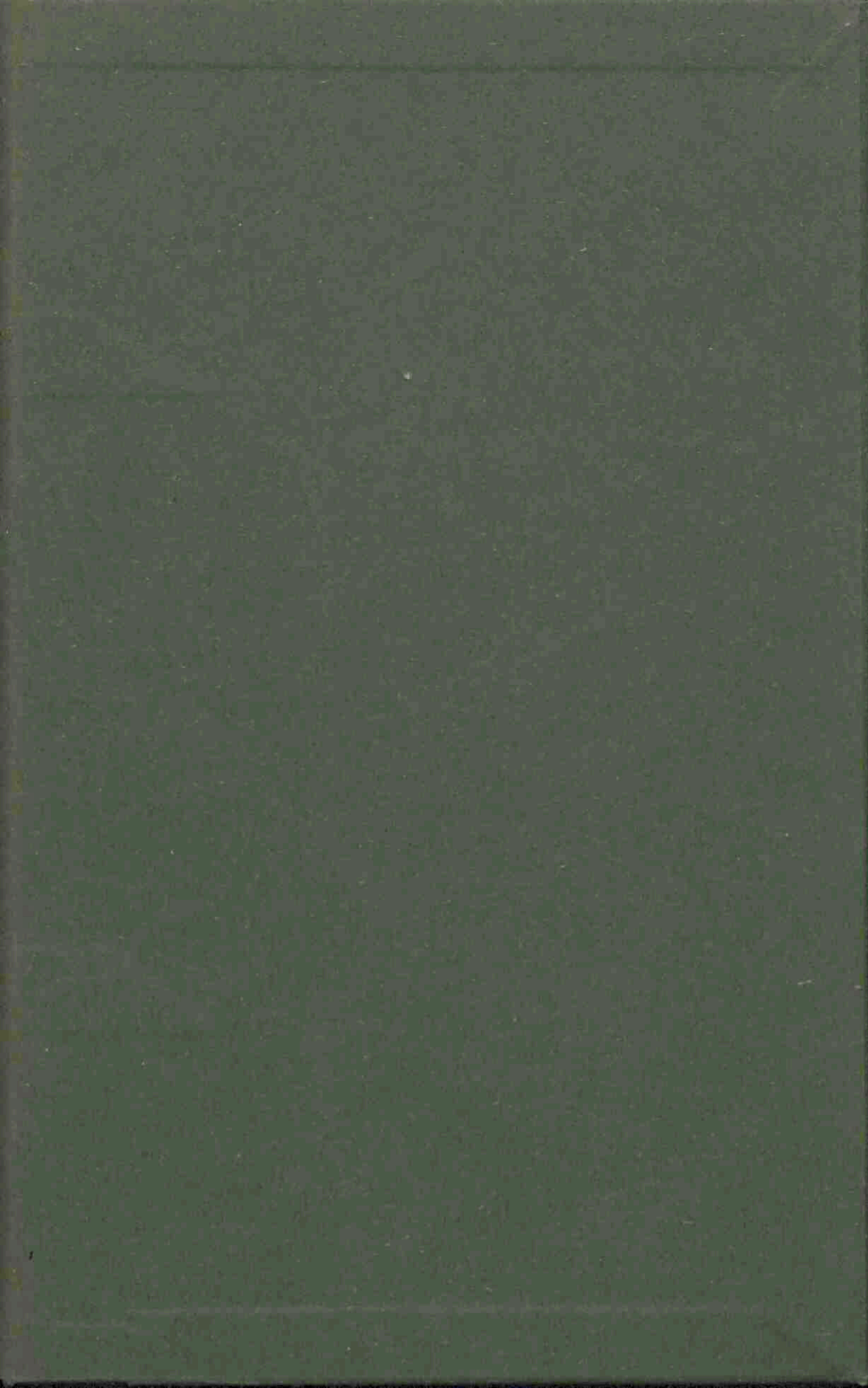
Uit de feiten, door Lubbock en andere beoefenaars der vergelijkende volkenkunde medegedeeld, blijkt overtuigend, dat het godsdienstig gevoel geen kenbron van waarheid is.

XXIII.

Het klassieke epos is weinig geschikt om in hetzelfde metrum in de Nederlandsche taal te worden overgebracht.

A